

ละครเพื่อการเรียนรู้ : การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ผ่านละคร สำหรับพัฒนาเยาวชนในศตวรรษที่ 21

Theatre for Learning: Learning Design through Theatre For the 21st Century Youth Development

ไพบุลย์ โสภณสุภาพ¹

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอประสบการณ์เกี่ยวกับการออกแบบกระบวนการละครเพื่อการเรียนรู้สำหรับพัฒนาเยาวชนในศตวรรษที่ 21 ผ่านรายวิชาละครเพื่อการเรียนรู้ ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2557 ให้แก่นิสิตวิชาเอกการแสดงและกำกับการแสดง สาขาศิลปะการแสดง คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา มีนิสิตเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 16 คน โดยออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เรียกว่า ละครเพื่อการเรียนรู้ ซึ่งพัฒนาจากแนวคิดด้านละครกับการเรียนรู้ แนวคิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) และแนวคิดของผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (Facilitator) ทั้งนี้ได้ออกแบบกระบวนการละครเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการติดตั้งเครื่องมือในกายตนและการอยู่ร่วมกัน ขั้นตอนที่สองการสำรวจมุมมองชีวิตผ่านกิจกรรมเชิงละคร และขั้นตอนที่สามการเปิดรับมุมมองใหม่จากการพาเรียนรู้ชุมชนและสิ่งแวดล้อม วิธีการเก็บข้อมูลประกอบไปด้วยการสังเกต การจดบันทึก การจัดกิจกรรมสะท้อนความคิดเห็นและความรู้สึก (Reflection) เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลประกอบไปด้วย สมุดบันทึกของผู้สอนและผู้เรียน ภาพวาด ข้อเขียนต่างๆ และผลงานการแสดงละคร จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ถึงมุมมองของผู้เรียนในประเด็นการพัฒนาเยาวชนในศตวรรษที่ ๒๑ ที่มุ่งสร้างให้เยาวชนมีจิตสำนึกต่อโลก ความรับผิดชอบต่อสังคมโลก มีทักษะการสื่อสารและทำงานร่วมกัน เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและการชี้นำตนเอง

ผลการศึกษาพบว่า ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะของเยาวชนในศตวรรษที่ 21 ผู้เรียนรู้ถึงความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม เกิดสำนึกเรื่องการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่สามารถเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง เคารพและเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ผู้อื่นและชุมชน เริ่มยอมรับในกันและกัน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น เกิดการสื่อสารอย่างตรงไปตรงมา นำพาให้ผู้เรียนย้อนคิดคำนึงถึงเส้นทางการใช้ชีวิตของตนเองโดยนำพาไปสู่การเรียนรู้มุมมองชีวิตใหม่ จนก่อร่างความคิดว่าตนเองคือผู้ที่สามารถลงมือกระทำบางสิ่งในฐานะพลเมืองโลกได้

คำสำคัญ: ละครเพื่อการเรียนรู้ กระบวนการละคร ละครประยุกต์ ละครฐานชุมชน

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

This article presented experiences of the learning process of the students majoring in Acting and Directing Performances in 2nd Semester of 2014 Academic Year in the Faculty of Music and Performing Arts of Burapha University as the 21st century youth development through drama courses. There were 16 students participating in the activities. The researcher designed the learning process known as “Theatre for Learning” which was developed from the Theatre concept, the Experiential Learning Approach and facilitator’s concept. In fact, the learning process through Theatre was designed as a three-step process. Step 1 was installation of the tools in the body and cohabitation. Step two was the survey of the view of life through theater activities. Step three was the exposure from a new perspective by taking the students to learn about the communities and their environment. The data were collected through observation, note-taking, and the arrangement for the activities reflecting the views and feelings (Reflection). The instrument used for data collection consisted of diaries of instructors and students, drawings, and theatrical works. The data were then analyzed to find out the students’ perspectives concerning the 21st Century youth development. This learning process was experimented to build the youth to be initiative, self-directed, conscious about the world, responsible for society, and able to communicate and work with other people.

The findings revealed that after the learning process, the learners began to have the desirable characteristics of the 21st Century youth who could feel a connection between themselves and the environment, who could be aware of making changes starting from themselves, and who could respect and have confidence in the potential of their own, of other people, and of the communities. The learners began to accept each other and were able to work well with others. In addition, they could communicate with other people openly. The learning process would bring back the students to think about their past life which led them to learn new perspectives so that they could form their new own idea that they themselves could do some good things as the citizens of the world.

Keywords: Theatre for Learning Drama Process Applied Drama Community-based Theatre

แนวทางการพัฒนามนุษย์ในศตวรรษที่ 21 ได้หันกลับมาสนใจพัฒนาเยาวชนในมิติของความเป็นมนุษย์ ซึ่งมิติของความเป็นมนุษย์หมายถึงมิติภายในจิตใจเป็นความรู้สึกภายในตนเองที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นจิตที่เอื้อต่อผู้อื่น ปฏิบัติต่อกันด้วยความรักความเมตตา เคารพคนและสิ่งแวดล้อมรอบตัว โดยกำหนด เป็นสาระการเรียนรู้ที่สำคัญตามแนวทางการเรียนรู้ศตวรรษที่ 21 (วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และ อธิป จิตตฤกษ์, 2554) คือมุ่งพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกต่อโลก ความรับผิดชอบต่อสังคมโลก มีทักษะการสื่อสารและทำงานร่วมกัน เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและการชี้นำตนเอง ซึ่งการพัฒนาเยาวชนมีหลายรูปแบบทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบผ่านกระบวนการและวิธีการต่างๆ การนำความรู้ด้านศิลปะการละครไปใช้เป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์ในฐานะกระบวนการเรียนรู้ สามารถใช้ได้หลายลักษณะ มีการใช้กิจกรรมละครในชั้นเรียนผ่านรูปแบบละครในการศึกษา (Drama in Education) การเรียนรู้ชุมชนหรือร่วมสะท้อนเรื่องราวชุมชนในรูปแบบละคร เพื่อการพัฒนาชุมชน ละครฐานชุมชน (Community-based Theatre) รวมไปถึงการนำละครไปประยุกต์ใช้ด้านต่างๆ จนเกิดเป็นแนวทางของละครประยุกต์ (Applied Theatre) (พรรัตน์ ดำรุง, 2557) ซึ่งละครประยุกต์เป็นคำใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา เป็นละครที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ชมเฉพาะเจาะจง มีการสร้างสรรค์กระบวนการละครและการแสดงที่มีเรื่องราวสัมพันธ์กับผู้ชม โดยนำละครไปสู่ผู้ชมนอกโรงละคร เช่นงานขับเคลื่อนชุมชนในพื้นที่สาธารณะ การใช้ละครในโรงพยาบาลเพื่อเรียนรู้เรื่องสุขภาพ การนำละครไปใช้เป็นกระบวนการเรียนรู้ในงานพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

สิ่งสำคัญของการออกแบบกระบวนการคือการออกแบบกระบวนการให้สัมพันธ์กับช่องทางการเรียนรู้ (Knowledge Representation) ของมนุษย์ที่จะเอื้อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความอยากรู้อยากเห็น ซึ่งช่องทางการเรียนรู้ ตามแนวคิดของจอร์จ บรุนเนอร์ (Schunk, D. H, 2014) ประกอบไปด้วย ช่องทางการเรียนรู้แบบที่ 1 ผ่านการมองเห็นภาพ (Iconic representation) ใช้สายตาหรือการสังเกตวัตถุต่างๆ (Visual) เป็นการเรียนรู้ผ่านภาพ ใช้รูปภาพแทนของจริง (Iconic mode) ช่องทางการเรียนรู้แบบที่ 2 การเรียนรู้ผ่านการใช้ระบบสัญลักษณ์ (Symbolic representation) รับรู้ข้อมูลผ่านสัญลักษณ์ เป็นการเรียนรู้โดยใช้ ภาษาเป็นสื่อจากการฟัง การอ่าน และการเขียน (Symbolic Mode) เรียนรู้ด้วยการฟัง (Auditory) และการพูด (Talking) ช่องทางการเรียนรู้แบบที่ 3 การรับรู้ผ่านการลงมือทำ (Enactive representation) ใช้มือหรือการสัมผัส (Touching) เป็นวิธีที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยการสัมผัส จับต้องด้วยมือ ผลักดึง มีการกระทำ (Action) ในขณะที่เรียนรู้ (Enactive mode) ซึ่งกระบวนการละครสำหรับพัฒนามนุษย์สามารถใช้แนวคิดช่องทางเรียนรู้ไปใช้เป็นต้นทุนสำหรับออกแบบกระบวนการได้

ผู้เขียนสนใจการพัฒนาเยาวชนในมิติความเป็นมนุษย์และสนใจใช้ละครเพื่อสร้างการเรียนรู้ จึงออกแบบกระบวนการเรียนรู้ผ่านละคร เรียกว่า ละครเพื่อการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงแนวคิดด้านศิลปะการละคร แนวคิดด้านการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (องค์การแพธ, 2551) และแนวคิดผู้อำนวยการเรียนรู้ (Facilitator) แล้วออกแบบเป็นกระบวนการละคร ที่มีลักษณะเป็นชุดกิจกรรม เชื่อมร้อยต่อเนื่องเพื่อนำผู้เข้าร่วมกระบวนการเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เน้นการเรียนรู้จากการ ลงมือทำ สะท้อนย้อนคิด แสดงความรู้สึก แสดงความคิดเห็นร่วมกัน มีกระบวนการแสวงหาคำตอบผ่านกระบวนการละคร ทดลองใช้กับนิสิตวิชาเอก

อะไรคือ “กระบวนการละคร” ใน ละครเพื่อการเรียนรู้

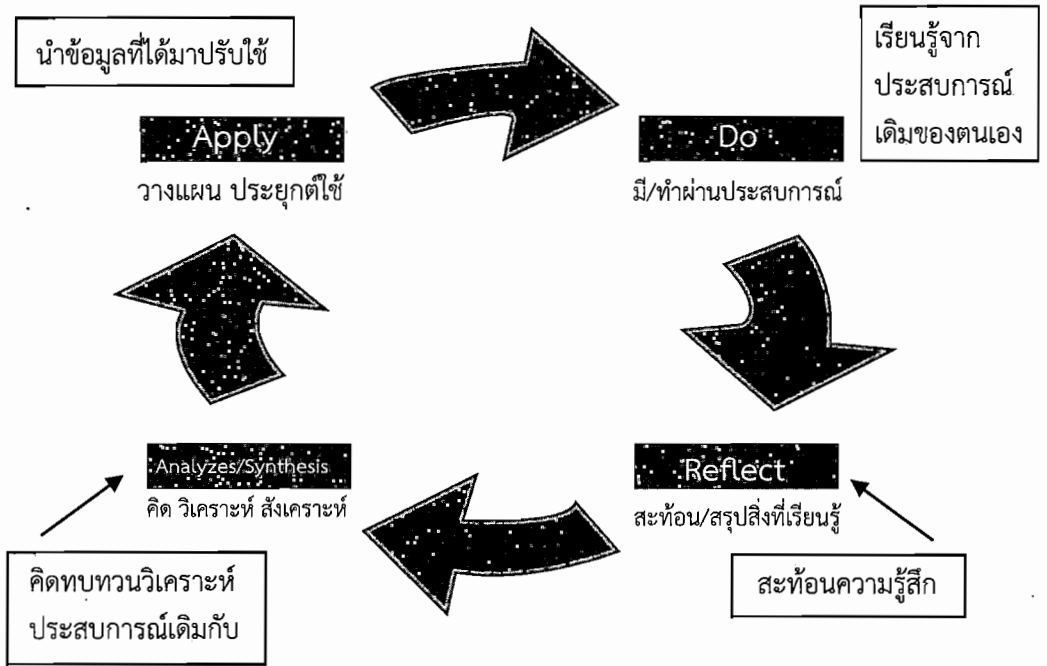
อาณาบริเวณของละครเพื่อการเรียนรู้ ประกอบไปด้วยกิจกรรมและแนวคิดที่หลากหลายซึ่งขึ้นอยู่กับ การผสมผสานแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังนักออกแบบการเรียนรู้ ซึ่งทำให้กระบวนการของละครมีความต่างกัน อาทิเช่น บางคนใช้กิจกรรมละครเชิงนันทนาการ ขณะที่บางคนใช้กิจกรรมละครเป็นกระบวนการเรียนรู้ บางคนใช้รูปแบบการแสดงละครเพื่อสื่อสารกับผู้ชมในประเด็นที่อยู่ในละคร ทำให้รูปแบบการใช้กิจกรรมละคร ย่อมแตกต่างกันไป แนวคิดที่ใช้ออกแบบกระบวนการละคร ในรายวิชาละครเพื่อการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย แนวคิดศิลปะการละคร แนวคิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง และแนวคิดผู้อำนวยการเรียนรู้ โดยออกแบบ กระบวนการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชุมชนจากคนในชุมชนจริงผ่านโครงงานปลายภาคเรียน

แนวคิดศิลปะการละคร

แนวคิดศิลปะการละครเพื่อพัฒนาคนสามารถทำได้หลายรูปแบบ แต่มีลักษณะที่คล้ายกัน คือเน้น การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมละคร ไม่ว่าจะอยู่ในบทบาทให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการหรือบทบาทของผู้ชม เน้นการทำงาน อย่างมีส่วนร่วม ให้ลงมือทำ มีกระบวนการสะท้อนความคิด ความรู้สึก ผ่านกิจกรรมหลากหลาย ตัวอย่างเช่น งานของ Armand Gatti, John O’Toole and Augusto Boal (Perndergast, M & Saxton, j, 2009. P 10) นักการละครที่สนใจประยุกต์ใช้ละครเพื่อทำงานกับคนในบริบทต่างๆ เพื่อให้คลี่คลายสภาวะที่ตนเองต้องเผชิญ เป็นการขับเคลื่อนมนุษย์ก่อนที่จะขับเคลื่อนสังคม นักการละครเหล่านี้ได้สร้างวิถีของละครใหม่ โดยทะลาย กรอบหรือขอบเดิมของละครที่แยกคนดูและคนแสดงออกจากกัน พยายามทำให้ผู้ชมเข้ามามีส่วนร่วมในละคร ผ่านกลวิธีต่างๆ ผู้เข้าร่วมกระบวนการละครและผู้ชมละครเกิดการเปลี่ยนแปลงผ่านกระบวนการที่คิดค้นขึ้น อันเป็นที่มาของกระแสการขับเคลื่อนสังคมด้วยละคร นักการละครที่สำคัญคือ ออกัสโต โบอัล (Augusto Boal) ได้ทดลองคิดค้นกิจกรรมเชิงละครเพื่อให้ผู้เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้ เช่น กิจกรรมสำรวจเรื่องราวในชีวิต มาสร้างเป็นเนื้อหาในละคร กิจกรรมวิเคราะห์บทละคร กิจกรรมการฝึกฝนร่างกาย เสียงและจิตใจของนักแสดง กิจกรรมสร้างละคร และกิจกรรมทางศิลปะ เช่น การวาด การเขียนบทกวี ซึ่งแต่ละกิจกรรมจะมีวัตถุประสงค์ ต่างกัน จนเกิดการพัฒนารูปแบบการใช้งานละครในมิติขับเคลื่อนสังคมและสร้างการเรียนรู้ทั้งโลกตะวันตก และตะวันออก กิจกรรมเชิงละครต่างๆ ที่เกิดขึ้นคือต้นทุนของกิจกรรมที่อยู่ในกระบวนการละคร เสมือนเป็น ต้นทุนของการเลือกใช้กิจกรรม เลือกหยิบไปใช้อย่างมีความหมาย มีวัตถุประสงค์เฉพาะของการใช้งานและ ไม่ได้มีวิธีการตายตัว ขึ้นอยู่กับผู้ใช้กิจกรรมหรือผู้จัดกิจกรรม จากแนวคิดดังกล่าวผู้เขียนเลือกแนวคิดเกี่ยวกับ “กระบวนการหรือกิจกรรมของละคร” ที่ส่งผลต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมมาเป็นฐานคิดสำหรับออกแบบกระบวนการ ละครเพื่อการเรียนรู้

แนวคิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ละครเพื่อการเรียนรู้มีลักษณะพิเศษ คือ สามารถสร้าง การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง มีการปฏิสังสรรค์ทางความคิดและปฏิสัมพันธ์ ผ่านการทำงานร่วมกัน

แผนภาพวงจรการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (องค์การแพธ, 2551)

การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง นี้สอดคล้องกับการทำงานของสมอง ดังที่ พรพิไล เลิศวิชาและ อัครภูมิ จารุภากร (2550) ผู้เขียนหนังสือออกแบบกระบวนการเรียนรู้โดยเข้าใจสมอง ได้สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับละครโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้บนฐานสมอง (Brain-based Learning) ไว้ว่าการนำผู้เรียนเข้าสู่สถานการณ์จำลองที่คล้ายจริง กระบวนการเรียนรู้ของสมองจะถูกขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพ เจ้าของสมองได้ยินเสียงตนเอง ได้ลงมือและเห็นสิ่งที่ตนเองกระทำถือได้ว่าเป็นการสอนตัวเองด้วยตนเอง ในกระบวนการของละครได้ให้ความสำคัญกับการสะท้อนมุมมอง สะท้อนความรู้สึกและเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้เรียนรู้ด้วยตนเองผ่านกิจกรรม พยายามเชื่อมชีวิตของผู้เข้าร่วมกระบวนการกับสิ่งที่เป็นสาระสำคัญของแต่ละกิจกรรมที่อยู่ในกระบวนการละคร ทำให้ผู้เรียนได้แสดงออกถึงความคิดและความรู้สึกด้านในของจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับวงจรการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง

ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ละครส่วนผสมระหว่างแนวคิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) และแนวคิดผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (Facilitator)

ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ละคร ทำหน้าที่ออกแบบกระบวนการเรียนรู้และจัดการเรียนรู้โดยเชื่อมโยงศาสตร์ด้านละคร การเรียนรู้ และชุมชน พาให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการรู้สึกและลงมือทำด้วยใจใฝ่รู้ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ใช้หลักการของการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (Facilitator) คำว่า Facilitator ใช้ภาษาไทยหลายความหมาย (ดวงหทัย บูรณเจริญกิจ และ อธิชฐาณี คงทรัพย์, 2556) เช่น ผู้ดำเนินการกลุ่ม กระบวนการ วิทยากรกระบวนการ หรือผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ โดยนำลักษณะสำคัญของผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้มาเป็นคุณสมบัติร่วมที่สำคัญของการเป็นผู้จัดกระบวนการละครเพื่อสร้างการเรียนรู้

ลักษณะที่สำคัญของผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้คือเป็นผู้ที่จะสนับสนุนให้กลุ่มเกิดบรรยากาศที่เกื้อกูลบรรยากาศของความร่วมมือและเกิดความเคารพที่เอื้อให้กลุ่มทำงานร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้เป็นผู้ที่สามารถใช้กระบวนการกลุ่ม ที่หมายถึงกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ สามารถสอดแทรกความรู้ที่กลุ่มต้องการให้เกิดขึ้น รวมทั้งกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมเกิดความกระตือรือร้นที่จะทำให้ประสบความสำเร็จโดยไม่พยายามทำตัวว่ามีความสำคัญหรือฉลาดกว่ากลุ่ม ผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้ที่ดีต้องทำให้ผู้เข้าร่วมเชื่อมั่นว่า “เขาทำได้ด้วยตัวเอง” ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะที่จำเป็นที่ผู้จัดกระบวนการละครต้องมีและสามารถฝึกฝนได้ ทักษะของผู้จัดกระบวนการละครประกอบไปด้วย

1. ทักษะการฟังอย่างเข้าใจ ทักษะการรับฟังเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการรับรู้ที่ผู้จัดกระบวนการ รับฟังและเข้าใจอย่างแท้จริงในความรู้สึกและเนื้อหาที่กำลังเรียนรู้หรือไม่ การเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมจะไม่เกิดขึ้นถ้าเกิดความรู้สึกอึดอัดใจ กลัวหรือรู้สึกต่อต้าน อาการที่แสดงถึงการตั้งใจรับฟัง คือ สายตา ภาษากาย การไม่ขัดจังหวะ ไม่ทำอย่างอื่นไปในขณะที่ฟัง สิ่งที่คุณฟังจะได้รับการฟังคือ ความเข้าใจในเนื้อหาของเรื่องที่พูด รู้ถึงความรู้สึกของผู้พูด

2. ทักษะการถามหรือตั้งคำถาม ผู้จัดกระบวนการละครที่ดี สามารถใช้คำถามเพื่อสร้างการเรียนรู้ เลือกใช้คำถามที่ไม่จู้จี้หรือทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการเกิดความรู้สึกลำบากใจ กังวลว่าคำตอบที่แลกเปลี่ยนนั้นจะเป็นคำตอบที่ผิดหรือไม่ การใช้คำถามที่ดีจะสร้างการมีส่วนร่วมในการอภิปราย แสดงความคิดเห็น เอื้อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการเติบโต เกิดการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ประสบการณ์ระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรม และควรหาจังหวะให้ผู้เข้าร่วมได้ทบทวนและมองเห็นการเรียนรู้และการเติบโตของตนเอง

3. ทักษะการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ผู้จัดกระบวนการละคร ต้องคอยสร้างบรรยากาศการยอมรับนับถือในตัวผู้เข้าร่วม สร้างความรู้สึกปลอดภัยในห้องเรียน เคารพในกันและกัน ไม่ทำให้เกิดการเสียหน้าหรือเสียชื่อ ช่วยให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการมีส่วนร่วม เปิดใจ คิดและยอมรับเนื้อหาขณะเรียนรู้ ซึ่งจะนำไปสู่ความตระหนักในคุณค่าของตนเอง เมื่อผู้เข้าร่วมมีโอกาสได้ทดลองพฤติกรรมใหม่ กล้าซักถาม กล้าแสดงออกโดยไม่ตำหนิว่า ผู้จัดกระบวนการต้องช่วยให้ผู้เข้าร่วมรู้สึก ว่า “ฉันก็ทำได้ มันใจว่าสิ่งที่ตนทำนั้นทำได้ด้วยความสามารถของผู้เข้าร่วมกระบวนการ” กระบวนการเรียนรู้จะล้มเหลวทันทีถ้าผู้เข้าร่วมรู้สึกว่าตัวเองไร้ เพราะการเชื่อมั่นในตนเองเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความอยากรู้ อยากร่วมเป็นจุดเริ่มของความใฝ่รู้

4. ทักษะการทำให้กลุ่มเคลื่อนไหวไปตามกระบวนการ ผู้จัดกระบวนการละครต้องคอยช่วยรักษาทิศทางของกลุ่มเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ สิ่งหนึ่งที่ช่วยได้คือ การช่วยจับประเด็น ความคิดของกลุ่ม เพื่อให้รู้ว่ากลุ่มกำลังคุยเรื่องอะไร

การออกแบบกระบวนการละคร “ละครเพื่อการเรียนรู้” : การออกแบบร่วมกันระหว่างผู้สอน ผู้เรียนและคนในชุมชน

การออกแบบกระบวนการละครเพื่อการเรียนรู้ครั้งนี้ เริ่มต้นจากการวิเคราะห์ผู้เรียน ซึ่งเป็นนิสิตวิชาเอกการแสดงและกำกับการแสดง ชั้นปีที่ 2 จำนวน 16 คน เริ่มต้นจากการวิเคราะห์ตัวตนและการทำความเข้าใจวิถีคิด วิธีการมองโลกของผู้เรียน รวมไปถึงสไตล์การเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคนผ่านวิธีการชวนคุย ผู้เขียนได้ทำการสำรวจต้นทุนความรู้และมุมมองเกี่ยวกับละครโดยตั้งประสบการณ์เดิมของแต่ละคน ว่าเคยเรียนรู้และฝึกปฏิบัติละครอะไรมาบ้าง มีความเข้าใจละครอย่างไร จากนั้น ชวนคุยเรื่องความต้องการของผู้เรียนเกี่ยวกับกระบวนการสอน ด้วยคำถามที่ว่า “ถ้าจะออกแบบการเรียนในรายวิชานี้อยากให้เป็นอย่างไรรวมทั้งมีอะไรบ้าง ทำกิจกรรมอะไรบ้าง” ผู้เรียนสะท้อนว่าต้องการเรียนรู้ในสถานที่จริงนอกห้อง สนใจไปเรียนรู้ชุมชนจริง อยากให้มีกิจกรรมที่ฝึกในชั้นเรียนควบคู่ไปกับการบรรยายเนื้อหา ผู้เขียนจึงนำข้อมูลทั้งหมดไปออกแบบเป็นกระบวนการละครในรายวิชาละครเพื่อการเรียนรู้ โดยแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การติดตั้งเครื่องมือในกายตนและการอยู่ร่วมกัน ประกอบไปด้วยกิจกรรมอายตนะเพื่อเปิดมุมมองเรื่องการรับรู้สิ่งต่างๆ ด้วยประสาทสัมผัสที่ซ่อนอยู่ภายในตัว ซึ่งให้เห็นว่าปัญญาสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง กิจกรรมรู้จักกันผ่านงานศิลปะและการฟัง จำนวน 4 สัปดาห์ (สัปดาห์ละคร ละครละ 4 ชั่วโมง)

ขั้นตอนที่ 2 การสำรวจมุมมองชีวิตผ่านกิจกรรมเชิงละคร ประกอบไปด้วย กิจกรรมการอ่านและวิเคราะห์เรื่องสั้น บทกวี กิจกรรมละครจากนิทานและเรื่องสั้นคัดสรร จำนวน 8 สัปดาห์ เมื่อทำกิจกรรมต่างๆ เสร็จแล้วจะเน้นการสะท้อนความรู้สึก สะท้อนความคิดเห็น และบันทึกสิ่งที่ได้เรียนรู้ ผ่านเครื่องมือเก็บข้อมูลต่างๆ สารการเรียนรู้หลักของขั้นตอนที่ 2 คือการเรียนรู้จักตนเองและผู้อื่น

ตัวอย่างบทกลอนคัดสรร เรื่อง ก้อนหิน

นักปราชญ์ถาฮีนซ็อมพูดอยู่บนาก้อนหิน พรรณนาถึงสังคม ความไม่เป็นธรรม ความเลวร้าย คดโกงต่างๆ การปฏิวัติวัฒนธรรม ความคิด การปฏิวัติศาสนา การศึกษา และการสร้างสรรค์ความสมบูรณ์พูนสุขแก่มนุษย์ การเสริมสร้างเทคโนโลยีอันจะทำให้มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างไม่มีวันสิ้นสุด มนุษย์จะพิชิตธรรมชาติและจักรวาลสำเร็จ มีความเป็นอมตะ เขาบรรยายสนองอารมณ์ของตนเองต่อไปเป็นนานจนเหนื่อย จึงหยุดพูด

ก้อนหินจึงพูดขึ้นบ้างว่า ท่านได้ยินถ้อยคำของท่านบ้างหรือไม่ ลำพังไม่เคยมีหูฟัง คนพูดมาก หูหนวก คนไม่พูดหูไวเสมอ

“เมื่อคนหยุดพูดก็จะได้ยินเสียงก้อนหิน” (ช่วง มูลพินิจ. 2551)

กิจกรรมสร้างละครจากเรื่องสั้นประกอบภาพวาดโดยจิมมี่ เหลี้ยว (Jimmy Liao) นักวาดภาพประกอบที่มีชื่อเสียงของเอเชีย และหนังสือบูรณาการสู่ชีวิตชุดขาว ของสำนักพิมพ์सानอักษร มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ มาใช้เป็นต้นทนต์ด้านเนื้อหาละครและการเชื่อมชีวิตของผู้เรียนกับวิถีธรรมชาติ

ภาพการแสดงจากเรื่องสั้นของจิมมี่ เหลียว (Jimmy Liao)

ภาพกิจกรรมการแสดงละครจากหนังสือบูรณาการสู่ชีวิตชุดข่าว ในงานตลาดนัดสีเขียว ม.บูรพา

ขั้นตอนที่ 3 การเปิดรับมุมมองใหม่จากการพาเรียนรู้ชุมชนและสิ่งแวดล้อม ประกอบไปด้วย การพาลงชุมชนบ้านโพธิ์ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ลงชุมชน ๒ ครั้ง

ลงชุมชนครั้งที่ 1 พา นิสิตเรียนรู้ชุมชนและสิ่งแวดล้อมผ่านค่ายเรียนรู้ชุมชน 2 วัน 1 คืน ผู้เข้าร่วมประกอบด้วยเยาวชนบ้านโพธิ์ นิสิตมหาวิทยาลัยบูรพา ผู้ใหญ่ในชุมชนและพี่ๆ จากกลุ่มละครเพื่อการเรียนรู้ บางพลย์ จำนวน 50 คน ผู้เขียนจัดกระบวนการประชุมกลุ่มแกนนำชมรมลำพูบ้านโพธิ์ ระดมความคิดและวางแผนเรื่องการศึกษาพื้นที่บ้านโพธิ์ เจ้าของในชุมชนอยากให้เรียนรู้เรื่องอะไร ไปดูอะไรที่บ้านโพธิ์ ได้ข้อสรุปว่าจะเป็นการเรียนรู้จากคนต้นเรื่อง ฟังเรื่องเล่าจากลุง ป้า น้า อา ในชุมชน พาไปเรียนรู้จักความเป็นมาของชุมชน ความเชื่อและประเพณีในชุมชน ชมศาลเจ้า ชมวัดประกอบการเล่าเรื่องจากคนในพื้นที่ ล่องเรือในแม่น้ำบางปะกง พาชมค้างคาว สำรวจพื้นน้ำ ชมป่าจากสองฝั่งลำน้ำ และฟังเรื่องเล่าชีวิตริมน้ำของคนบางปะกง หลังกลับจากค่ายมีการจัดกระบวนการถอดบทเรียนผ่านกิจกรรมเชิงศิลปะ ภาพวาด บทกวี และพัฒนาบทกวีเป็นการแสดงสั้นๆ

ภาพกิจกรรมล่องเรือชมแม่น้ำบางปะกงและศึกษาธรรมชาติผ่านการดูนก

ภาพกิจกรรมฟังเรื่องเล่าจากลุงสายัณห์ อัครวิมลมน้ำบางปะกง

ภาพกิจกรรมการลงชุมชน พูดคุยกับคนในชุมชนและนำข้อมูล มาสังเคราะห์ร่วมกัน

หลังจากเข้าค่ายแล้ว ผู้เขียนได้กลับไปจัดกระบวนการสะท้อนมุมมองของผู้เรียนผ่านการเขียนเป็นบทกลอนเปล่าจากความรู้สึก และพัฒนาเป็นการแสดงสั้นๆ และพาผู้เรียนกลับไปร่วมจัดงานในงานบางปะกงส่งเสียงครั้งที่ 2 ซึ่งผู้เรียนได้ร่วมเป็นที่จัดงานจัดงานแสดงสะท้อนมุมมองที่ตนเองมีสู่คนในชุมชน

ลงชุมชนครั้งที่ 2 พาญาติร่วมเป็นที่จัดงานจัดงานกับคนในชุมชนและร่วมทำกิจกรรมชุมชน ในงานบางปะกงส่งเสียงครั้งที่ 2 ตอน บ้านเรา บ้านโพธิ์ บ้านแสนสุข ซึ่งนิสิตทั้ง 16 คน ร่วมเป็นที่มตกแต่งสถานที่ประชาสัมพันธ์ชุมชน ทำกิจกรรมกับเยาวชนในชุมชน แสดงผลงานของตนเองที่พัฒนามาจากการลงพื้นที่ครั้งก่อน

ภาพกิจกรรมการจัดงานชุมชน บางปะกงส่งเสียงในชุมชนบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ปลายภาคเรียนจัดกิจกรรมสะท้อนมุมมองของแต่ละคนในรูปแบบ Refection และข้อเขียนสะท้อนการเรียนรู้ตลอดกระบวนการ

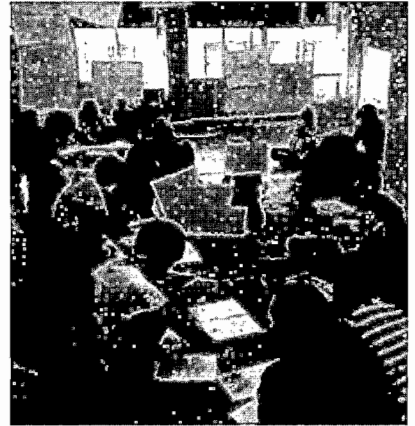
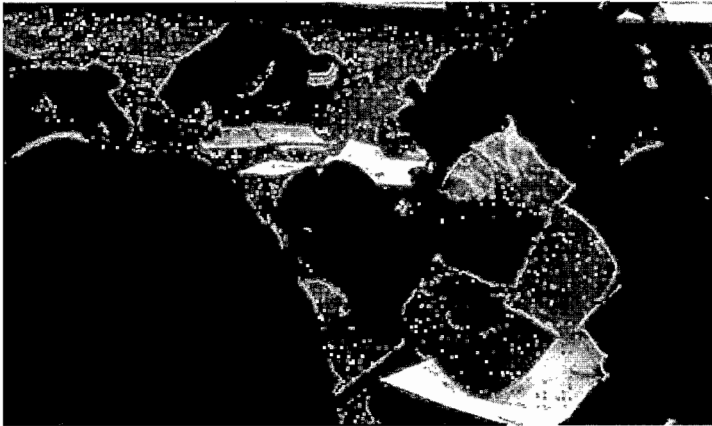
วิธีการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้เขียนออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลประกอบไปด้วยการสังเกต การจดบันทึก การจัดกิจกรรมสะท้อนความคิดเห็นและความรู้สึก (Refection) เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลประกอบไปด้วย สมุดบันทึกของผู้สอนและผู้เรียน ภาพวาด ข้อเขียนต่างๆ และผลงานการแสดงละคร ทำการเก็บข้อมูลเป็นระยะๆ เพื่อติดตามพัฒนาการที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ทั้งนี้ได้นำข้อมูลจากร่องรอยที่ปรากฏในชิ้นงานเช่น ภาพวาด บทกวี เสียงสะท้อนผ่านการพูดคุย มาวิเคราะห์ถึงมุมมองของผู้เรียนในประเด็นการพัฒนาเยาวชนในศตวรรษที่ ๒๑ ที่มุ่งสร้างให้เยาวชนมีจิตสำนึกต่อโลก ความรับผิดชอบต่อสังคมโลก มีทักษะการสื่อสารและทำงานร่วมกัน เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและการชี้นำตนเอง

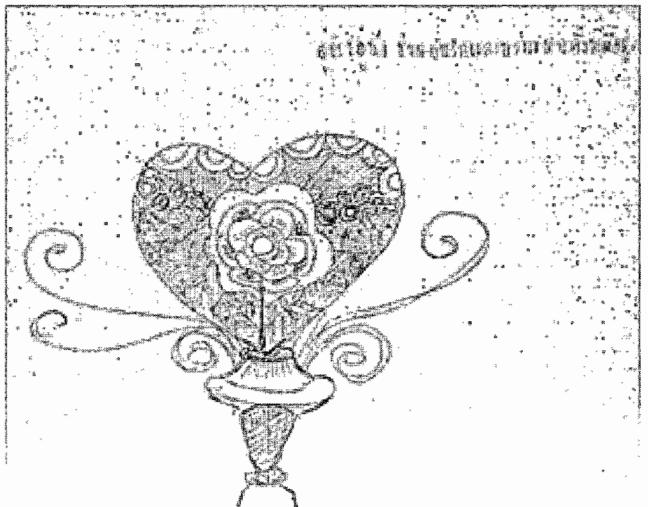
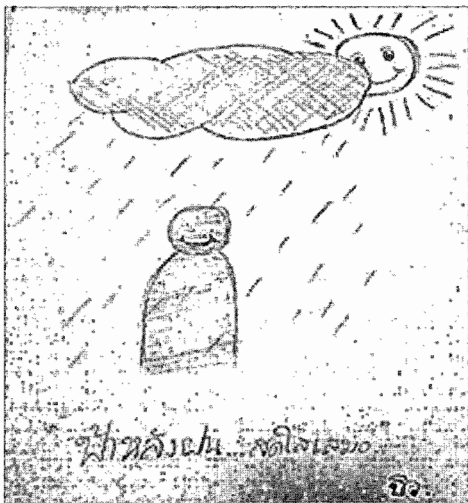
การประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกระบวนการละคร

การประเมินผลให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมละคร ทั้งพฤติกรรมที่ปรากฏภายนอกและมุมมองด้านในที่ไม่สามารถมองเห็นได้ เช่น ทักษะคิดเกี่ยวกับการมองโลก ความเชื่อ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นขณะที่ร่วมกิจกรรม คำถามที่มักจะใช้เป็นคำถามหลัก คือ “รู้สึกอย่างไรเมื่อได้ร่วมกิจกรรม” และ “สิ่งที่ได้เรียนรู้หลังจากทำกิจกรรม” โดยเชื่อมโยงกับชีวิตของผู้ร่วมกระบวนการ ซึ่งออกแบบให้ผู้เข้าร่วมทำกิจกรรมเชิงละคร

การประเมินผลจำเป็นต้องมีเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลและบันทึกข้อมูล ซึ่งในการจัดกระบวนการละคร ได้เก็บข้อมูลผ่านการบันทึก ข้อเขียน บทกวี ภาพวาดหลังและรายงานสรุปหลังเรียน นอกจากนี้วิธีการสะท้อนผ่านการเขียนบนกระดาษ ยังออกแบบให้มีการเก็บข้อมูลสะท้อนมุมมอง สะท้อนความรู้สึกผ่านข้อความและรูปภาพทางกลุ่มเฟสบุค (Facebook) รวมไปถึงการเก็บข้อมูลด้วยการบันทึกภาพกิจกรรมขณะทำกิจกรรมและจัดเก็บข้อมูลเป็นระยะๆ

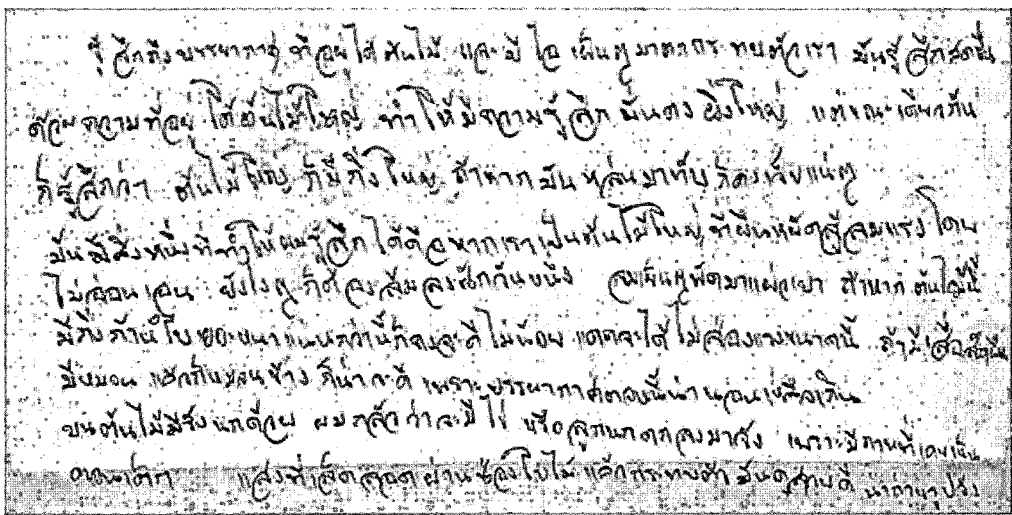
การเก็บข้อมูลด้วยการสะท้อนความรู้สึก ความคิด ลงบนกระดาษผ่านการเขียนและการบันทึก

การสะท้อนความรู้สึกและความคิด ผ่านการวาด การขีดเขียน

ผลการเรียนรู้และมุมมองชีวิตที่เกิดขึ้นหลังผ่านกระบวนการละคร : ละครเพื่อการเรียนรู้

การติดตั้งเครื่องมือในกายตน หมายถึง การเชื่อมโยงให้ผู้เรียนเห็นว่าการเปิดรับรู้ด้วยประสาททั้ง 5 ผ่านกิจกรรมอายตนะสามารถใช้เป็นวิธีการเรียนรู้ ใคร่ครวญและตรวจสอบตนเอง ซึ่ง เจ กฤษณะมูรติ (โสรัช โพธิ์แก้ว, ผู้แปล, 2555) ได้กล่าวถึงการรับรู้ผ่านอายตนะว่า เป็นการรับรู้โดยปราศจากถ้อยคำซึ่งเป็นวิธีของการภาวนา นั่นคือการรับรู้โดยปราศจากความคิด เป็นการรับรู้ที่ชัดเจน กิจกรรมนี้จัดการเรียนนอกรห้องเรียนโดยพาผู้เรียนไปเรียนใต้ร่มไม้ บริเวณสวนต้นไม้ลานธรรม เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สัมผัสสิ่งแวดล้อมรอบตัว ได้อยู่กับตนเองทั้งร่างกายและใจ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสำรวจจลลิกไปในกายตนเอง อะไรที่ผุดบังเกิดให้เขียนลงไปอย่างอิสระ ชื่อตรง ถ่ายทอดเป็นการเขียนอย่างอิสระ หลังจากทำกิจกรรมผู้เรียนรู้สึกประหลาดใจเกี่ยวกับการได้สำรวจชีวิตของตนเองผ่านความเงียบ ทำให้เกิดการย้อนคิดถึงเรื่องราวชีวิตของตนเอง ทำให้ทราบความรู้สึกนึกคิด ความกังวลใจ หรือสิ่งที่แต่ละคนกำลังเผชิญอยู่ได้เป็นอย่างดี สิ่งที่เป็นประเด็นน่าสนใจคือหลังจากทำกิจกรรมอายตนะ ผู้เรียนสะท้อนว่าตนรู้สึกดีมากที่ได้กลับมาใคร่ครวญตนเองผ่านการนั่งและเลือกพื้นที่อย่างอิสระ เสียงสะท้อนยังระบุว่า นานมากที่ไม่เคยกลับมานั่งครุ่นคิดถึงตนเอง การอยู่กับตนเองทำให้ พบว่า เกิดอะไรขึ้นกับตนเองได้ชัดเจนขึ้น และเมื่อได้ฟังข้อเขียนของเพื่อนที่อ่านให้ฟัง ทำให้รับฟังเรื่องราวและการรับฟังเสียงข้างในของเพื่อนที่ไม่เคยได้รับฟังมาก่อน การสะท้อนและการรับฟัง เป็นจุดเริ่มต้นการเรียนในรายวิชานี้ได้เป็นอย่างดี และทำให้ผู้สอนเข้าใจ และเข้าถึงผู้เรียนได้เป็นอย่างดี

ภาพแสดงข้อเขียนจากกิจกรรมอายตนะ (เขียนโดย รุจิกร ลีสาส)

การค้นหาและค้นพบคำตอบได้ด้วยวิธีการใคร่ครวญของตนเอง สามารถเกิดขึ้นได้จริงผ่านกระบวนการที่นำพาให้รู้สึก พบว่า การเรียนรู้ที่สำคัญน่าจะเป็นการเรียนรู้ที่เริ่มต้นจากภายในตนเอง รู้จักตนเองทั้งความคิด มุมมอง อารมณ์ ความรู้สึก หลายคนภูมิใจในตนเอง “ได้เรียนรู้จักภูมิใจในตนเอง ยินดีน้อมรับคำชมอย่างภูมิใจ เรียนรู้ที่จะพูดอย่างตรงไปตรงมา และเรียนรู้ที่จะรู้จักขอบคุณตัวเองและผู้อื่น” (สุชานันท์ มีสุข - จอย สาวแกร่ง)

ผู้เรียนเกิดการสะท้อน ย้อนคิด นึกถึงชีวิตตนเอง พบสภาวะของใจที่บางครั้งวิตกกังวลว่าจะทำอย่างไรเมื่อเผชิญสถานการณ์ แต่เมื่อมีการเปิดพื้นที่ในกระบวนการให้มีการสะท้อนได้อย่างอิสระ เน้นการเปิดรับฟังทั้งกลุ่มใหญ่และกลุ่มย่อย ทำให้เกิดความสะทกใจในการแลกเปลี่ยน ซึ่งต้องอาศัยการจัดกระบวนการหลายครั้งจนกระทั่งผู้เรียนเริ่มมั่นใจ หลายคนสะท้อนว่าเริ่มเรียนรู้จักตนเองและคิดว่าการรู้จักอารมณ์ ความคิดของตนเองเป็นสิ่งสำคัญ “ถ้าเราไม่เรียนรู้จักตัวเองเราจะไม่สามารถเปิดใจเรียนรู้คนอื่นได้เลย” (ธนวัฒน์ ชลวนารัตน์ - แคนนอน เด็กหนุ่มในห้องเรียน) การได้มองเห็นชีวิตทำให้บางคนเริ่มมองย้อนกลับไปสู่ชีวิตของตนเอง “ฉันชอบบรรยากาศชนบทเพราะพ่อแม่ฉัน ให้อินอยู่กับบรรยากาศบ้านๆ มาตั้งแต่เด็ก ฉันไม่มีความรังเกียจหรือเบื่อหน่ายเพราะฉันเองก็เป็นแบบนั้น” (อมลีน เชียงแรง -โอลิฟสาวเชียงาย)

การอบอุ่นและเกิดความสัมพันธ์กลุ่ม โดยเริ่มต้นจากการรับฟังเสียงของกันและกัน ผู้เรียนเกิดความรู้สึกขอบคุณในกันและกัน เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มเพื่อนและชุมชน บางสิ่งที่เคยติดค้างในใจเริ่มคลี่คลาย เริ่มยอมรับในกันและกัน เคารพและฟังกัน เชื่อใจและเชื่อมั่นในกลุ่ม ดังที่ มิว หญิงสาว (มธุการ ศรสงคราม) สะท้อนมุมมองว่า “ตลอดเวลาหนึ่งเทอม ที่ได้เรียนรู้จากการบอกเล่าและลงมือทำ มีความเปลี่ยนแปลงมากมายเกิดขึ้นในสมองและในหัวใจของเรา เราเกิดการเรียนรู้ตั้งแต่เริ่มคิดกับตัวเอง ไปถึงกลุ่มเพื่อน ได้เรียนรู้จากการทำงาน เกิดการยอมรับช่วยกันแก้ไข ช่วยกันเป็นกำลังใจให้กันและกัน”

การเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม ผู้เรียนเริ่มรู้สึกว่าตนเองเกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับตัวเรากับสิ่งแวดล้อมรอบตัว เกิดความห่วงใยชุมชน เชื่อมโยงกับชุมชน มีรู้สึกว่าคุณสมบัติบางอย่างที่เริ่มหายไป

“รู้สึกผูกพันกับคนบ้านโพธิ์ ได้เห็นชีวิตริมแม่น้ำอย่างแท้จริง เห็นป่า เห็นสัตว์ที่ไม่เคยเห็น วิถีชีวิตเก่าแก่ที่ยังใช้ชีวิตกันแบบในละคร อยู่ที่บ้าน ทุกคนรู้จักกันเกือบหมด รู้สึกถึงความรัก ความอบอุ่นในที่แห่งนั้น แต่เบื้องหลังความสุขกลับมีความทุกข์เกิดขึ้นจากสิ่งที่ไม่ได้ก่อกำเนิดหรือต้องการ และรู้ว่าพวกเขาส่วนหนึ่ง (ชาวบ้าน) พยายามช่วยกันที่จะแก้ปัญหานั้นอย่างเต็มที่”

(ลลิตภัทร มูลทรัพย์ - ปอย สาวน้อยในเมืองหลวง)

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้เชื่อมกลับไปสู่ตัวผู้เรียน บางคนเคยคิดว่าเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องห่างไกลตัว กลับกลายเป็นเรื่องใกล้ตัวที่ต้องช่วยแก้ไข การได้ลงชุมชนทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองจะมีส่วนทำอะไรได้บ้างในฐานะคนๆ หนึ่งในสังคม

“การได้ลงพื้นที่จริงที่บ้านโพธิ์ ฉะเชิงเทรา เรามีแรงบันดาลใจในการทำงานมากที่สุด เราได้ฟังเรื่องเล่าของคุณลุง คุณป้า ทำให้เราอยากที่จะทำอะไรเพื่อช่วยเป็นแรงขับเคลื่อนบางอย่างในชุมชนและเชื่อว่าจะกลายเป็นแรงที่พัฒนาไปสู่สังคม กระบวนการทั้งหมดเกิดขึ้นโดยที่เราไม่รู้ตัว พอรู้ตัวอีกทีเราก็ได้ซึมซับมันเข้าไปมากมายในจิตใจและสมองของเรา”

(มธุการ ศรสงคราม - มิว หญิงสาว)

สิ่งที่ปรากฏในตัวผู้เรียนสามารถรับรู้ได้ว่าผู้เรียนเกิดจิตสำนึกต่อโลกและความสำนึกในความเป็นพลเมือง ได้ก่อตัวขึ้นอย่างช้าๆ ดังที่ จอย สาวแกร่ง (สุชานันท์ มีสุข) สะท้อนว่า “ได้บทเรียนครั้งสำคัญที่ทำให้เราสนใจสิ่งรอบข้างมากขึ้น ไม่ใช่เพียงแค่ผู้คนเท่านั้น ยังได้เรียนรู้ที่จะรักษา และให้เกียรติแก่สัตว์พืชร่วมโลก ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมสิ่งที่ใช้ชีวิตแก่เราทุกคน ถ้าเราไม่สามารถเปลี่ยนผู้อื่นได้ ก็ควรที่จะเริ่มเปลี่ยนจากตนเองเพื่อไปสู่คนรอบกาย”

วิถีศิลปะคือวิถีของการขัดเกลา ขัดความคิดและขัด...ใจ

การเรียนรู้ผ่านกระบวนการละคร – ละครเพื่อการเรียนรู้ ทำให้เกิดการสะท้อนย้อนมองตัวตนของคนเข้าร่วมกระบวนการ เปรียบเสมือนกับการเคลื่อนไหวของกายและจิต มีการเปิดรับความรู้สึกหรือความคิดที่ผ่านเข้ามาทางการรับรู้ ผู้ร่วมกระบวนการได้เรียนรู้ชีวิตและมุมมองชีวิตทั้งตนเองและผู้อื่น เกิดการเติบโตทางใจซึ่งเป็นผลจากการทำงานร่วมกัน เกิดการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและชุมชน การพาลงชุมชนช่วยงานชุมชนเป็นการนำพาให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการเกิด “ความรู้สึกร่วม” เมื่อรู้สึกจึงร่วม “ร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ” ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองด้วยกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป รู้สึกจึงประทับเข้าไปในใจ ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ตนเองได้เรียนรู้มุมมองใหม่ๆ ผ่านกระบวนการละครเพื่อการเรียนรู้ที่เน้นประสบการณ์ตรงและจัดการเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป รู้จักเลือกใช้กระบวนการของละครที่นำพาให้รู้สึก ให้ความใส่ใจกับผู้เข้าร่วมกระบวนการและใช้หัวใจนำสมอง ย่อมทำให้ผู้เรียนรู้เกิดการขัดเกลาตนเอง ขัดเกลาหัวใจและขัดเกลาความคิดของตน เพื่อให้พร้อมเป็นมนุษย์ที่สังคมโลกใฝ่หา อันมีลักษณะของความ เป็นมนุษย์ที่มีจิตสำนึกต่อโลก ความรับผิดชอบต่อสังคมโลก มีทักษะการสื่อสารและทำงานร่วมกัน เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและการชี้นำตนเอง ซึ่งจะเป็นรากฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันในอนาคต

บรรณานุกรม

- ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ และ อธิษฐาน คงทรัพย์. (2556). **ก้าวพ้นปัญหา...สู่ข้อตกลงด้วยกระบวนการกลุ่ม**. กรุงเทพฯ. ห้างหุ้นส่วนจำกัด เบสท์ กราฟฟิค เพรส.
- ช่วง มูลพินิจ. (2551). **ฝูงมนุษย์**. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มิ่งมิตร
- พรพิไล เลิศวิชา, อัครภูมิ จารุภากร. (2550). **ออกแบบกระบวนการเรียนรู้โดยเข้าใจสมอง**. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์.
- พรรัตน์ ดำรุ่ง. (2557). **ละครประยุกต์ : การใช้ละครเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และ อธิป จิตตฤกษ์, (ผู้แปล), (2554). **ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21 = 21st century skills : Rethinkink how students learn**. กรุงเทพฯ. Openworld.
- วรลักษณ์ ไชยทัต. (2544). **การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม**. เชียงใหม่. หจก. เชียงใหม่ บี. เอส. การพิมพ์.
- โสรัช โพธิ์แก้ว, ผู้แปล. (2555). **บทเพลงแห่งภาวนา**. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง
- องค์การแพธ. (2551). **คู่มือการฝึกอบรมผู้จัดการเรียนรู้เพศศึกษาแบบรอบด้าน**. กรุงเทพฯ. บริษัท เออร์เจนท์ แทค จำกัด.
- Hughes, C. (1998). **Museum Theatre : communicating with visitor through drama**. United States of America. Heinemann Portsmouth NH.
- Perndergast, M & Saxton, j. (2009). **Applied Theatre**. USA. Intellect, The University of Chicago Press.
- Schunk, D. H. (2014). **Learning Theories : An Educational Perspective**. USA. Pearson.

วีรกรรมชาวบ้านบางระจัน: ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม และอุดมการณ์

The Bravery of the Bang Rachan People: History, Literature, and Ideology

อาทรี วณิชตระกูล

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งพิจารณาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมในฐานะที่เป็นเรื่องเล่า โดยศึกษาวิเคราะห์เรื่องเล่าเกี่ยวกับวีรกรรมชาวบ้านบางระจันดังที่ปรากฏอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์ไทยช่วงก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งที่สอง และวรรณกรรม *บางระจัน* ของ “ไม้ เมืองเดิม” แนวคิดเกี่ยวกับศาสตร์แห่งการเล่าเรื่อง และแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ที่ใช้ในการศึกษาเรื่องเล่าดังกล่าวทำให้พบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แฝงอยู่เบื้องหลังการบันทึกวีรกรรมของชาวบ้านบางระจันเป็นลายลักษณ์อักษรในหนังสือประวัติศาสตร์และวรรณกรรม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี การศึกษาพบว่ามีการปฏิบัติของอุดมการณ์รักชาติที่มุ่งหลอมรวมความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชาติแฝงเร้นอยู่ในเรื่องเล่าอย่างเข้มข้น ทั้งนี้ การนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับวีรกรรมของชาวบ้านบางระจันมาเผยแพร่ผ่านสื่อตลอดหลายปีที่ผ่านมาทั้งในหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยและสื่อสมัยใหม่ต่างๆ นับเป็นการบ่มเพาะ ผลิตซ้ำ และตอกย้ำอุดมการณ์รักชาติให้ยั่งยืนต่อไปในสังคมไทย

คำสำคัญ: บางระจัน ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม อุดมการณ์

Abstract

This article looks at history and literature in the form of narratives by studying and analyzing two pieces of narration; one is about the heroic act of the Bang Rachan people that appears in a Thai historical text right before they lost to Myanmar for the second time, and the other is a famous novel by Mai Muangdoem, *Bang Rachan*. The story draws upon the two theoretical concepts, the art of narrative and the ideology. Through the examination of these well-known historical publication and literature about the Bang Rachan people, it becomes clear that the concept of power relations was weaved in the writing. Together with this discovery, the article also identifies the practice of patriotic ideology intensely integrated in the story, aiming to create the unity of the nation. Therefore, in the past several years, these narratives about the bravery of the Bang Rachan people have been publicized in forms of the school textbooks on Thai history and various new media content, such as films, television series, and music. The efforts are intended to help engrain, reproduce and emphasize the patriotic ideology among the Thai people, and sustain the Thai society.

Keywords: Bang Rachan, history, literature, ideology

วีรกรรมของชาวบ้านบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งเกิดขึ้นในปีพ.ศ. 2308 ก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยา แก่พม่าครั้งที่สองนั้น เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่คนไทยส่วนใหญ่รู้จักกันดี การเล่าวีรกรรมชาวบ้านบางระจันมีความโดดเด่นในฐานะที่เป็นเรื่องเล่าซึ่งมีตัวละครเป็นชาวบ้าน เป็นสามัญชนคนธรรมดาที่มีความสามัคคี กล้าหาญ มีหัวใจรักชาติ และเปี่ยมไปด้วยความสามารถจนเอาชนะพม่าเพื่อป้องกันที่ยมั่นได้ถึง 7 ครั้งทั้งที่มีกำลังพลน้อยกว่าพม่า อีกทั้งชาวบ้านยังมีกำลังอาวุธที่ด้อยประสิทธิภาพกว่าอาวุธของพม่ามาก แม้ในที่สุดชาวบ้านบางระจันจะเสียที่ยมั่นพ่ายแพ้แก่พม่า และพม่าสามารถมีชัยเหนือกรุงศรีอยุธยาได้ในเวลาอีกเพียง 2 ปีต่อมา วีรกรรมของชาวบ้านบางระจันในครั้งนั้นก็ได้รับการจารึกให้เป็นหน้าหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และได้รับการคัดเลือกให้อยู่ในหนังสือแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยอีกด้วย นอกจากนี้ วีรกรรมของชาวบ้านบางระจันยังได้รับการสวดตีผ่านการผลิตซ้ำเรื่องราวการต่อสู้เพื่อป้องกันดินแดนของชาวบ้านผ่านสื่อหลากหลายประเภท ทั้งหนังสือ ภาพยนตร์ เพลง และละครโทรทัศน์ จวบจนปัจจุบัน

บทความนี้ผู้เขียนมุ่งศึกษาวีรกรรมของชาวบ้านบางระจันในฐานะที่เป็นปฏิบัติการของเรื่องเล่า โดยศึกษาวิเคราะห์การเล่าเรื่องวีรกรรมชาวบ้านบางระจันผ่านการเขียนประวัติศาสตร์ไทยและการเขียนวรรณกรรมเรื่อง *บางระจัน* ของ ก้าน พึ่งบุญ ณ อยุธยา “ไม้ เมืองเดิม” เพื่อศึกษาการสร้างอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในเรื่องเล่าดังกล่าว ตลอดจนชี้ให้เห็นความสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์และการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือตอกย้ำอุดมการณ์แก่คนในชาติ ผู้เขียนใช้แนวคิดเรื่องศาสตร์แห่งการเล่าเรื่อง (narratology) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การเล่าวีรกรรมของชาวบ้านบางระจันทั้งในฐานะที่เป็นเรื่องเล่าประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าวรรณกรรม และใช้แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ (ideology) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สิ่งที่ไม่ได้รับการบอกเล่าออกมาอย่างตรงไปตรงมาในการเล่าวีรกรรมของชาวบ้านบางระจันหากแต่แฝงเร้นอยู่เบื้องหลังเรื่องเล่า ทว่าเป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องที่ไม่ได้รับการบอกเล่าอย่างตรงไปตรงมานี้กลับเป็นเรื่องเล่าที่ทรงพลังก่อกำเนิดด้วยอำนาจยิ่งกว่าตัวเรื่องเล่าเองด้วยซ้ำ

ศาสตร์แห่งการเล่าเรื่อง วาทกรรม และอุดมการณ์ในเรื่องเล่า

มนุษย์รู้จักคุ้นเคยกับการเล่าเรื่องมาเป็นเวลาช้านานแล้ว มนุษย์ผลิตเรื่องเล่า (narrative) เพื่อใช้แลกเปลี่ยนแบ่งปันข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ความคิด ความรู้สึก ตลอดจนประสบการณ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เรื่องเล่าจึงเป็นสิ่งที่ยึดโยงมนุษย์ในสังคมเดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน ในอดีตมนุษย์คุ้นเคยกับเรื่องเล่าประเภทนิทาน เรื่องสั้น นวนิยาย ปัจจุบันประเภทของเรื่องเล่าได้เพิ่มมากขึ้นตามการเกิดของสื่อสมัยใหม่ อาทิ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต ประเภทของเรื่องเล่าจึงขยายขอบเขตกว้างขวางออกไปมากขึ้น มารี-ลอรี ไรอัน (Marie-Laure Ryan) สรุปว่าเรื่องเล่าเป็นการนำเสนอเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกันและมีความสัมพันธ์แบบเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน เราสามารถจำแนกประเภทของเรื่องเล่าได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่ เรื่องบันเทิงคดี (fiction) ซึ่งเป็นเรื่องแต่งจากจินตนาการ และเรื่องที่ไม่ใช่บันเทิงคดี (non-fiction) ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเชื่อถือ ข้อมูลและอิงกับข้อเท็จจริง (Herman, 2007: 22-33) ดังนั้น เรื่องเล่าจะดูเหมือนนำเสนอ “ความจริง” มากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับประเภทของเรื่องที่เล่า สามารถกล่าวได้ว่าเรื่องที่ไม่ใช่บันเทิงคดีย่อมดูเหมือนเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง เป็นเรื่องที่น่าเสนอความเป็นจริงมากกว่าเรื่องบันเทิงคดี

การศึกษาศาสตร์แห่งการเล่าเรื่องซึ่งเป็นศาสตร์ที่แพร่หลายในช่วงทศวรรษที่ 1980 นั้นเป็นการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างของเรื่องเล่า อันได้แก่ การสร้างโครงเรื่อง (plot) การสร้างตัวละคร (character) กลวิธี การเล่าเรื่อง เนื้อหาของเรื่องเล่า การสื่อความหมายด้วยสัญลักษณ์ ตลอดจนผลกระทบของการเล่าเรื่องต่อปัจเจกบุคคลและต่อสังคมอีกด้วย (Culler, 1997: 83) การศึกษาเรื่องเล่าวีรกรรมชาวบ้านบางระจันในบทความนี้เป็นการศึกษาเรื่องเล่า 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ซึ่งจัดเป็นเรื่องเล่าประเภทเรื่องที่มิใช่บันเทิงคดี และวรรณกรรม ซึ่งจัดเป็นเรื่องเล่าประเภทเรื่องบันเทิงคดี โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์เรื่องเล่าในแง่ของโครงสร้าง เนื้อหา ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเล่าเรื่อง ตลอดจนปัจจัยที่เป็นผลกระทบจากการเล่าเรื่องเป็นสำคัญ

นอกจากการศึกษาตัวเรื่องเล่าเองแล้ว ศาสตร์แห่งการเล่าเรื่องยังขยายขอบเขตการศึกษาออกไปถึงการศึกษาทำความเข้าใจผู้เล่าเรื่องเพื่อให้เห็นการศึกษาเรื่องเล่าสมบูรณ์รอบด้านขึ้น ในการเล่าเรื่องนั้น ผู้เล่าเรื่องนับเป็นผู้มีอำนาจในการประกอบสร้าง (construct) ความเป็นจริงของเรื่องเล่า เป็นผู้ที่มีอำนาจในการคัดเลือกปรุงแต่งเรื่องเล่าผ่านการใช้ภาษา ประกอบกันขึ้นเป็นชุดของความคิดหรือวาทกรรม (discourse) ซึ่งเป็นกลุ่มคำหรือถ้อยคำที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมในยุคหนึ่ง วาทกรรมเป็นกระบวนการใช้ภาษาในการสร้างตัวตนและสร้างความหมายให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ในสังคม โดยมีลักษณะเป็นชุดความคิดที่แฝงเร้นด้วยอำนาจและอุดมการณ์ของสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ (Barker, 2003: 101-104) มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสเสนอว่าวาทกรรมนั้นเป็นข้อเขียนที่ “ผู้ทรงคุณวุฒิ” เป็นผู้ผลิตขึ้นและเผยแพร่ออกไปในสังคม วาทกรรมจึงมีความสัมพันธ์กับอำนาจ (power) ของกลุ่มคนในสังคม (Edgar, and Sedgwick, 2004: 71-75) ด้วยเหตุนี้วาทกรรมจึงมีลักษณะเป็นการแสดง (performance) รูปแบบหนึ่ง ตามความหมายที่ว่า การแสดงเป็นการกระทำหรือชุดของการกระทำซึ่งกระทำเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น การแสดงจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันที่ทุกคนในสังคมต่างผลัดกันเป็นผู้แสดงและผู้ชมด้วยกันทั้งสิ้น (Cohan, 2008: 16) อย่างไรก็ตาม วาทกรรมมิใช่เป็นเพียงการแสดงออกซึ่งความจริง มิใช่เป็นเพียงการสะท้อนความจริง หากแต่เป็นการประกอบสร้างความจริงจนถึงกับกลายเป็นความจริงด้วยตัวเอง ด้วยเหตุนี้ การศึกษาศาสตร์แห่งการเล่าเรื่องจึงมีความสัมพันธ์กับการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม เพื่อค้นหาสิ่งที่ไม่ได้รับการบอกเล่าออกมาผ่านการเล่าเรื่องนั่นเอง ดังนั้น การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเล่าที่อยู่ในรูปแบบของตัวบททางประวัติศาสตร์และวรรณกรรมในการศึกษาวีรกรรมชาวบ้านบางระจันจึงมิใช่การศึกษาข้อเท็จจริงที่เป็นความจริงแท้ หากแต่เป็นการศึกษาความจริงที่ผ่านการปรุงแต่งจากผู้เล่าเรื่องมาแล้วนั่นเอง

เมื่อเรื่องเล่าได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นจากการใช้ภาษาและวาทกรรมแล้ว การทำให้วาทกรรมมี “สถาบัน” รองรับ เป็นกลวิธีหนึ่งที่ทำให้ความจริงที่ได้รับการประกอบสร้างผ่านเรื่องเล่าเป็นความจริงที่ได้รับการยอมรับยิ่งขึ้น ทำให้ความจริงนั้นเป็นจริงยิ่งขึ้น (Cohan, and Shires, 1997: 133-138) ยิ่งหากสถาบันที่รองรับวาทกรรมนั้นเป็นสถาบันหลักของสังคม อาทิ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา ก็ยิ่งทำให้วาทกรรมนั้นๆ เป็นที่ยอมรับยิ่งขึ้นไปอีก การกำหนดกรอบความคิดให้กับมนุษย์ในสังคมผ่านสถาบันที่ประกอบสร้างเรื่องเล่าให้กับคนในสังคมหนึ่งๆ จึงนับเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างราบรื่น

อุดมการณ์เป็นกรอบความคิดที่ทำงานผ่านวาทกรรม อุดมการณ์เป็นโลกทัศน์ที่ได้รับการหลอมรวม และเชื่อมโยงกับปัจจัยต่างๆ และยิ่งถูกทำให้เป็นเรื่องธรรมชาติ หลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser) เห็นว่า อุดมการณ์เป็นสิ่งที่ดูเหมือนจะแฝงตัวอยู่ในสามัญสำนึก (common sense) ของมนุษย์ หากแต่แท้จริงแล้ว เป็นจิตสำนึกลวง (false consciousness) (During, 2005: 31-32) อุดมการณ์จึงมิใช่สิ่งที่เป็นธรรมชาติ มิใช่ความจริงแท้ ทว่าเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการประกอบสร้างอัตบุคคลในสังคม ทำให้มนุษย์มีกรอบความคิดความเชื่อหลักไปในทิศทางเดียวกัน มีหลักยึดเหนี่ยวร่วมกัน เพื่อความสงบสุขมั่นคงของสังคม

ดังได้กล่าวแล้วว่าวาทกรรมนี้มุ่งพิจารณาวิกรรรมของชาวบ้านบางระจันในฐานะที่เป็นเรื่องเล่า โดยศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างและเนื้อหาของเรื่องเล่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเล่าเรื่อง ตลอดจนกรอบความคิดที่แอบแฝงซ่อนเร้นอยู่ในเรื่องเล่า การศึกษาวิกรรรมชาวบ้านบางระจันด้วยการใช้แนวคิดศาสตร์แห่งการเล่าเรื่องและแนวคิดเรื่องอุดมการณ์ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจของมนุษย์ในสังคม ตลอดจนเข้าใจกรอบความคิดซึ่งผู้มีอำนาจในสังคมใช้ร้อยรัดคนในสังคมเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในสังคม

เรื่องเล่ากับประวัติศาสตร์และวรรณกรรม

ดังได้กล่าวข้างต้นว่าทั้งประวัติศาสตร์และวรรณกรรมต่างเป็นเรื่องเล่าด้วยกันทั้งสิ้น ปีเตอร์ ลามาร์คว (Peter Lamarque) กล่าวสรุปไว้ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นระหว่างเรื่องเล่ากับเรื่องบันเทิงคดี ชนิดที่ว่าหากเอ่ยถึงเรื่องเล่า คนมักนึกถึงเรื่องบันเทิงคดีเสมอ (อ้างในฉลองรัฐ เณรมาลย์ชลมารค, 2548: 43) เรามักเข้าใจกันทั่วไปว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาข้อเท็จจริง เป็นการศึกษาความจริงที่เคยเกิดขึ้นในอดีต ประวัติศาสตร์จึงมิใช่เรื่องเล่า ส่วนการศึกษาวรรณกรรมเป็นการศึกษาจินตนาการ ความคิด ความรู้สึกของผู้เขียน ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในประวัติศาสตร์จึงดูเป็นจริงมากกว่าข้อเท็จจริงในวรรณกรรม หากแต่เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่อยู่ในงานเขียนประวัติศาสตร์และวรรณคดีเป็นสำคัญแล้ว เราจะค้นพบความจริงที่ได้รับการประกอบสร้างขึ้นในงานเขียนทั้งสองประเภทเช่นเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น ความเป็นจริงยังมิได้มีเพียงหนึ่งเดียว แต่ความเป็นจริงขึ้นอยู่กับมุมมองที่หลากหลายของผู้มอง และความเป็นเรื่องเล่าของงานเขียนทั้งสองประเภทอีกด้วย

ทั้งประวัติศาสตร์และวรรณกรรมต่างเป็นวาทกรรมที่แสดงให้เห็นอุดมการณ์ แต่มีลักษณะการนำเสนอที่แตกต่างกัน เฮย์เดน ไวท์ (Hayden White) เสนอว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องเล่า เป็นวาทกรรมร้อยแก้วที่ประกอบสร้างจากเหตุการณ์ต่างๆ ที่กระจัดกระจายมาไว้ด้วยกัน การเขียนประวัติศาสตร์ตามลำดับเวลาทำให้ประวัติศาสตร์มีลักษณะเหมือนเรื่องแต่ง มีโครงเรื่อง มีลำดับเหตุการณ์ มีการทำให้คนธรรมดากลายเป็นตัวละคร (Cobley, 2001: 30-33) ประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องเล่าชนิดหนึ่ง การเล่าประวัติศาสตร์มีวัตถุประสงค์เพื่อหลอมรวมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในพื้นที่หนึ่งๆ ให้มีภูมิหลังความเป็นมาในชีวิตร่วมกัน

แนวคิดวัตถุนิยมวัฒนธรรม (Cultural Materialism) ซึ่งแพร่หลายในอังกฤษตั้งแต่ทศวรรษ 1980 มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์ร่วมสมัยเพื่อชี้ให้เห็นการสร้างความเป็นชาติ ความเป็นวัฒนธรรมประจำชาติ เช่นเดียวกับแนวคิดนวประวัติศาสตร์ (New Historicism) ซึ่งแพร่หลายในสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ทศวรรษ 1990 ซึ่งมุ่งศึกษาหาความเชื่อมโยงระหว่างตัวบท วาทกรรม อำนาจ และการประกอบสร้างตัวตนของมนุษย์ในสังคม (Culler, 1997: 129-130) แนวคิดนี้เห็นว่าอดีตเป็นเรื่องเล่าประเภทหนึ่ง นักประวัติศาสตร์มิได้เป็นผู้ “ค้นพบ” ความจริง หากแต่ทำหน้าที่เป็นผู้ตีความหมาย (During, 2005: 53-54) ดังนั้น งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์จึงมิได้เป็นกลาง แต่สะท้อนให้เห็นวิถีที่มนุษย์ปัจจุบันต้องการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับอดีต

แนวคิดนวประวัติศาสตร์ยังเห็นว่าการที่วรรณกรรมประกอบไปด้วยความคิดและจินตนาการของผู้เขียนนั้น มิได้ทำให้วรรณกรรมมีสถานะสูงส่งกว่างานเขียนประเภทอื่น (Frow, 2006: 100-123) แท้จริงแล้วทั้งวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต่างเป็นวาทกรรมที่แสดงให้เห็นอุดมการณ์ของผู้เขียนและของสังคมในยุคหนึ่งๆ เช่นเดียวกัน เพียงแต่มีลักษณะกลวิธีการนำเสนอที่แตกต่างกันเท่านั้น ความสัมพันธ์ของประวัติศาสตร์กับวรรณกรรมได้รับการนำมาให้ความหมายใหม่ กล่าวคือ ประวัติศาสตร์มิได้มีฐานะเป็นเพียงบริบท (context) ของวรรณกรรมเท่านั้น หากแต่ประวัติศาสตร์มีฐานะเป็นตัวบทคู่ (co-text) กับวรรณกรรม (Culler, 1997: 122-123) หมายถึง การอ่านตัวบทวรรณกรรมทำให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์มากขึ้นด้วย มิใช่เพียงการอ่านประวัติศาสตร์เพื่อให้เข้าใจวรรณกรรมแต่เพียงฝ่ายเดียวตามความคิดแบบดั้งเดิมเท่านั้น เพราะทั้งประวัติศาสตร์และวรรณกรรมประกอบไปด้วยโครงสร้างที่ซับซ้อน เป็นงานเขียนที่ถูกครอบงำจากอุดมการณ์ที่ได้รับการประกอบสร้างจากผู้มีอำนาจในสังคม และเป็นปฏิบัติการของวาทกรรมที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมวัฒนธรรมในช่วงเวลาเดียวกันด้วย

อนึ่ง ประวัติศาสตร์นิพนธ์ (historiography) ซึ่งหมายถึงการเขียนประวัติศาสตร์และรวมถึงการสร้างประวัติศาสตร์ในสังคมไทยตั้งแต่อดีตมานั้นเป็นสมบัติของคนชั้นสูง กล่าวคือ เฉพาะผู้ที่อยู่ในชนชั้นผู้นำทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ ศาสนา และวัฒนธรรมของประเทศเท่านั้นที่มีโอกาสเป็นผู้บันทึกประวัติศาสตร์ไทย จึงสามารถกล่าวได้ว่าราชสำนักและวัดเท่านั้นที่เป็นผู้ผลิตประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในสมัยโบราณ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2545: 3-4) ข้อจำกัดที่เกี่ยวกับการกำหนดผู้เขียนประวัติศาสตร์ซึ่งมีสถานภาพเป็นคนชั้นสูงในสังคมไทยดังกล่าว ส่งผลให้การพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้เขียนประวัติศาสตร์กับประชาชนทั่วไปชัดเจนขึ้นด้วย ดังจะได้กล่าวในลำดับต่อไป

การสร้างสำนึกความเป็นชาติและอุดมการณ์ชาตินิยม

อุดมการณ์ชาตินิยม (nationalism) เป็นอุดมการณ์หลักอุดมการณ์หนึ่งที่แผ่ร่นอยู่ในสังคมไทยในบริบทสังคมไทยนั้น อุดมการณ์ชาตินิยมเน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติที่อยู่ภายใต้การปกครองของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นสำคัญ อุดมการณ์ชาตินิยมพัฒนาขึ้นในประเทศไทยอย่างชัดเจนตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มูลเหตุสำคัญที่ทำให้อุดมการณ์ชาตินิยมได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นอุดมการณ์หลักในสังคมไทยก็เนื่องมาจากการเข้ามาของ

ชาติตะวันตกที่เริ่มเข้ามาในประเทศไทยหรือสยามในขณะนั้น ลัทธิล่าอาณานิคมของตะวันตกที่ก่อกวนอย่างหนักตั้งแต่ทศวรรษ 2400 เป็นต้นมา มีผลทำให้สยามต้องดิ้นรนหาทางหลีกเลี่ยงให้พ้นจากอำนาจของตะวันตก การปลุกจิตสำนึกความเป็นชาติควบคู่ไปกับการพัฒนาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยทัดเทียมตะวันตกจึงเป็นกุศโลบายที่ได้รับการสืบสานและแบ่งบานเต็มที่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลัทธิล่าอาณานิคมของตะวันตกทำให้สยามต้องปรับตัวครั้งใหญ่ทั้งการปฏิรูปการเมืองการปกครองควบคู่ไปกับการปฏิรูปสังคมวัฒนธรรม โดยได้มีการนำแนวคิดของตะวันตกมาปรับใช้ด้วยเหตุผลสำคัญคือเป็นการทำให้ชาติตะวันตกเห็นประจักษ์ว่าสยามมีความเจริญทัดเทียมตะวันตก การปฏิรูปของสยามในครั้งนั้น นอกจากเป็นการต่อต้านการคุกคามของตะวันตกดังกล่าวแล้ว ยังเป็นการปรับปรุงระบบการเมืองการปกครองตลอดจนสังคมวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของสยามที่เสื่อมประสิทธิภาพไปตามกาลเวลาอีกด้วย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งกินเวลาถึง 42 ปี สยามมีการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองไปเป็นแบบรัฐชาติ มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสอาณานิคมตะวันตก ได้แก่ สิงคโปร์ ชาว มาลายู พม่า และอินเดีย ตั้งแต่ยังทรงเป็นยุวกษัตริย์เมื่อครั้งเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 15 ชันษาเพื่อทรงศึกษาต้นแบบการปกครองที่จะช่วยให้สยามเจริญรุ่งเรืองมั่นคงเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรลุนิติภาวะเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์แล้ว พระองค์ทรงจัดให้มีการปฏิรูปการเมืองการปกครองหลายประการ อาทิ การปฏิรูประบบราชการ การปฏิรูประบบศาล การจัดระบบภาษีอากร ในด้านการปฏิรูปสังคมและวัฒนธรรมนั้น พระองค์ทรงจัดให้มีการยกเลิกการเกณฑ์แรงงาน ระบบทาส ปฏิรูประบบการศึกษา เป็นอาทิ

นอกจากการปฏิรูปสยามประเทศครั้งใหญ่ดังกล่าวข้างต้น ความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ การสร้างสำนึกความเป็นชาติด้วยการรวมคนในชาติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นไทยด้วยการใช้วาทกรรมเรื่องเชื้อชาติเป็นหลัก โดยรัฐใช้ยุทธวิธี 2 ประการ ประการแรก รวมกลุ่มคนที่พูดภาษาเดียวกัน ได้แก่ ภาษาไทย และปรับให้ผู้พูดภาษาไทกลุ่มอื่นๆ มีสำนึกร่วมของการเป็นคนไทยด้วยกัน ประการที่สอง รวมกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตเดียวกันและเป็นข้าราชการของกษัตริย์องค์เดียวกันให้มีสำนึกของความเป็นคนไทยร่วมกัน หลังจากการรวมคนในชาติให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันด้วยการใช้ภาษาและใช้ถิ่นที่อยู่อาศัยเป็นเกณฑ์แล้ว รัฐได้ปรับเปลี่ยนนโยบายให้สอดคล้องกับวาทกรรมเรื่องเชื้อชาติเพื่อส่งเสริมความแข็งแกร่งและยืนยันความถูกต้องชอบธรรมให้วาทกรรมดังกล่าวหลายประการ อาทิ มีการรับเอาคำใหม่มาใช้ในภาษาไทย ได้แก่ คำว่า “ประเทศชาติ” หรือ “ชาติประเทศ” ซึ่งสอดคล้องกับคำภาษาอังกฤษว่า “nation-state” มีการเปลี่ยนคำว่าสยามมาเป็นคำว่า “ประเทศไทย” หรือ “ราชอาณาจักรไทย” หมายความว่าประเทศหรือราชอาณาจักรของคนสัญชาติไทย (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557: 86-91)

ปฏิบัติการของอุดมการณ์ชาตินิยมนอกจากจะทำงานผ่านการสร้างรัฐชาติและการปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันดังกล่าวข้างต้น การยกระดับพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยการใช้วาทกรรมความเจริญผ่านการหล่อหลอมประชาชนให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่เป็นกลไกที่รัฐใช้รวมใจของคนในชาติ ศาสนาพุทธ การปฏิรูประบบการศึกษา การจัดการเรื่องสาธารณสุขล้วนเป็นตัวอย่างของโลกที่ร่วมมือกันทำงานอย่างเป็นระบบระเบียบเพื่อเข้ารับวาทกรรมความเจริญ เสริมให้แนวคิดความเป็นชาติมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ทำให้ประชาชนอยู่ดีมีสุขขึ้น ทว่าในระดับโลกการทำงานของอุดมการณ์นั้น อุดมการณ์ชาตินิยมทำงานผ่านวาทกรรมเชื้อชาติและวาทกรรมความเจริญ เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนยึดมั่นสามัคคีอยู่กับความเป็นชาติ ความเป็นกลุ่มก้อนเป็นพวกพ้องเดียวกัน โดยได้รับสิ่งตอบแทนเป็นผลประโยชน์ที่รัฐมอบให้ ในขณะที่รัฐก็เรียกร้องเอาความจงรักภักดีจากประชาชนเป็นสิ่งตอบแทนเช่นกัน

อุดมการณ์ชาตินิยม ประวัติศาสตร์ และวีรกรรมชาวบ้านบางระจัน

ลัทธิล่าอาณานิคมของตะวันตกนอกจากจะส่งผลต่อความคิดของชนชั้นนำไทยที่จะปรับเปลี่ยนสังคมไทยให้เจริญทัดเทียมตะวันตกดังกล่าวข้างต้น ยังก่อให้เกิดความคิดที่จะตอกย้ำความเป็นไทยด้วยการคิดสรรมรดกทางวัฒนธรรมไทยเพื่อปรุงแต่งให้มีความโดดเด่นสมศักดิ์ศรีความเป็นชาติไทย ผู้นำในสังคมไทยสนใจใช้วิชาประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือหนึ่งในการยืนยันอุดมการณ์ชาตินิยมให้กับคนในชาติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความสนพระทัยในวิชาประวัติศาสตร์เป็นพิเศษ ทรงพระราชนิพนธ์ประวัติศาสตร์สยามโดยย่อเป็นภาษาอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เฉลิมฉลองประวัติศาสตร์สยามเป็นส่วนหนึ่งของงานฉลองใหญ่ที่จัดขึ้นหลังจากเสด็จพระราชดำเนินกลับจากยุโรปเป็นครั้งที่สองและเฉลิมฉลองการครองราชสมบัติครบ 40 ปี เมื่อปีพ.ศ. 2450 พระราชปาฐกถาที่ทรงแสดงในงานนี้ให้แสดงให้เห็นพระราชดำริที่เห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นกลไกการทำงานหนึ่งของอุดมการณ์รักชาติ สามารถช่วยปลูกจิตสำนึกความเป็นพวกเดียวกัน กระตุ้นให้ประชาชนมีความรักและความภาคภูมิใจในชาติของตนได้

ประเทศทั้งหลายซึ่งได้ควบคุมกันเปนชาติแลเปนประเทศขึ้น ย่อมถือว่าเรื่องราวของชาติตนและประเทศตน เปนสิ่งสำคัญซึ่งจะพึงศึกษาแลพึงสั่งสอนกัน ให้รู้ชัดเจนแม่นยำ เปนวิชาอันหนึ่งซึ่งจะได้แนะนำความคิดแลความประพฤติ ซึ่งจะพึงแทนได้เลือกได้ในการที่ผิดแลชอบชั่วแลดี เปนเครื่องชักนำให้เกิดความรักชาติแลรักแผ่นดินของตัว (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557: 100)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นชนชั้นนำอีกพระองค์หนึ่งที่สนพระทัยวิชาประวัติศาสตร์จนได้รับการถวายสมัญญาให้เป็นพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย พระองค์ทรงนิพนธ์พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า ซึ่งคนทั่วไปเรียกขานจนเป็นที่รู้จักว่าชื่อหนังสือ *ไทยรบพม่า* หนังสือเล่มนี้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในฐานะที่เป็นหนังสือตำราประวัติศาสตร์ไทยที่มีชื่อเสียงที่สุดเล่มหนึ่ง มีผู้อ่านและนำมาใช้อ้างอิงกันอย่างกว้างขวางจนสามารถกล่าวได้ว่าการเผยแพร่และตอกย้ำอุดมการณ์ชาตินิยมผ่านหนังสือ

เล่มนี้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในฐานะที่เป็นหนังสือตำราประวัติศาสตร์ไทยที่มีชื่อเสียงที่สุดเล่มหนึ่ง มีผู้อ่านและนำมาใช้อ้างอิงกันอย่างกว้างขวางจนสามารถกล่าวได้ว่าการเผยแพร่และต่อยอดภูมิปัญญาชาตินิยมผ่านหนังสือเล่มนี้อยู่เสมอ แม้จะเป็นที่เข้าใจว่าคำว่า “ไทย” และคำว่า “พม่า” ที่ใช้ในชื่อหนังสือเล่มนี้ไม่ได้หมายความถึง “ประเทศไทย” และ “ประเทศพม่า” ดังความหมายที่ใช้ในปัจจุบัน เพราะบ้านเมืองสมัยนั้นยังมิได้รวมกันเป็นรัฐชาติ เป็นแต่เพียงแว่นแคว้นน้อยใหญ่ที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปเท่านั้น ทว่าการที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ถึงการรบระหว่างไทยกับพม่าซึ่งกินเวลายาวนานตั้งแต่ครั้งที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นจำนวนถึง 44 ครั้งนั้น เป็นการต่อยอดความเป็นคู่สงครามระหว่างไทยกับพม่าอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง คำว่า “พม่าข้าศึก” ที่พระองค์ทรงใช้เรียกพม่าดังที่ปรากฏอยู่ในหนังสือตลอดทั้งเล่มเป็นการต่อยอดความเป็นอื่นให้กับพม่า ในขณะที่เดียวกันก็ยืนยันความเป็นพวกพ้องเดียวกันของคนไทยที่ต้องร่วมแรงร่วมใจกันต่อสู้กับพม่า

ความน่าสนใจของการกล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างไทยกับพม่านั้นอยู่ที่ พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า ยืนยันชั้นเชิงถึงความชอบธรรมในการรบของฝ่ายไทย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสรุปภาพรวมของการรบระหว่างไทยกับพม่าว่าสงครามเกิดขึ้นเพราะไทยไปรบพม่าก่อนมีเพียง 16 ครั้ง ในจำนวนนี้เป็น การรบเพื่อขับไล่พม่าไปจากดินแดนไทย 7 ครั้ง และพระองค์ยังทรงให้เหตุผลว่าในการรบสองครั้งใหญ่ที่ทำให้ฝ่ายไทยต้องเสียเอกราชนั้นเป็นเพราะมีบุรุษพิเศษขึ้นเป็นใหญ่ในพวกพม่า และไทยยังต้องต่อสู้กับพม่า ในเวลาที่พม่าได้กำลังของแว่นแคว้นอื่นๆ มาสมทบ ยิ่งไปกว่านั้น พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า ยังยืนยันว่าพม่าไม่สามารถปราบปรามเอาไทยไว้ได้อำนาจไว้ได้ เพราะเหตุผลสำคัญคือ

ในไม่ช้าคงเกิดมีวีรบุรุษขึ้นเป็นใหญ่ในพวกไทย สามารถจะควบคุมคนน้อยรบพุ่งเอาชัยชนะคนมากได้ด้วยปรีชากล้าหาญ กลับตั้งเมืองไทยเป็นอิสระภาพได้อีก (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2555: 13)

การให้ภาพว่าไทยเป็นฝ่ายที่มีความชอบธรรมมากกว่าพม่าในการรบ ไม่ว่าจะป็นสาเหตุในการรบเป็นไปเพื่อการปกป้องเอกราชของชาติมากกว่าเป็นการรุกรานพม่า การให้เหตุผลในการรบชนะของพม่าในการสงครามใหญ่ว่าเป็นเพราะมีผู้นำที่แข็งแกร่งเป็นพิเศษประกอบกับการมีกำลังพลมากกว่านั้น เป็นการต่อยอดความเข้มแข็งของคนไทย ความถูกต้องชอบธรรมของฝ่ายไทยในการที่ไทยจำเป็นต้องรบ ขณะเดียวกันก็เป็นการเรียกร้องให้เห็นว่าจำนวนกำลังพลและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของทุกคนในชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการเอาชนะข้าศึก การที่ พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า ให้ความเห็นว่าเป็นวีรบุรุษที่สามารถควบคุมคนจำนวนน้อยให้เอาชนะคนจำนวนมากได้ด้วยความสามารถและความกล้าหาญนั้น ยิ่งเป็นการต่อยอดปลุกกระตือรือร้นหัวใจความรักชาติของคนไทยให้อีกเข็มและปรารถนาจะมีคุณสมบัติและมีความสามารถเช่นวีรบุรุษบ้าง

ในการบันทึกตัวบทประวัติศาสตร์เรื่องวีรกรรมชาวบ้านบางระจันซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเอกภาพทางการเมืองและสังคมของรัฐไทยสมัยใหม่ (สุนทร ชูตินธรานนท์ และคณะ, 2552: 22) นั้น พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า บรรยายว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเป็น “เรื่องอัศจรรย์” เพราะเป็นเรื่องเหลือเชื่อที่ชาวบ้านธรรมดาจะสามารถรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นเข้มแข็ง สวมหัวใจนักสู้จนแม้ไม่มีศาสตราวุธที่เทียบพร้อมก็ไม่หวั่นเกรง

“พม่าข้าศึก” ที่มีความพร้อมกว่าทั้งด้านกำลังพลและกำลังอาวุธ วีรกรรมของชาวบ้านบางระจันใน พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า มีความเป็นเรื่องราวที่สมบูรณ์แบบในแง่โครงสร้างของโครงเรื่องและตัวละคร กล่าวคือโครงเรื่องเล่าถึงการรวบรวมกำลังพลของชาวบ้านเพื่อรบกับพม่าอย่างกล้าหาญถึง 8 ครั้งแม้ชาวบ้านจะมีความพร้อมน้อยกว่าพม่า กลวิธีการเล่าเรื่องในลักษณะดังกล่าวทำให้ผู้อ่านสนใจใคร่ติดตามเรื่องเล่าและเอาใจช่วยชาวบ้านบางระจันให้รบชนะพม่าในแต่ละครั้ง กลวิธีการเล่าเรื่องก่อนการรบครั้งสุดท้ายนั้นยิ่งทวีความเข้มข้นเมื่อชาวบ้านประสบความล้มเหลวในการหล่อปืนใหญ่ไว้ต่อสู้กับพม่า อีกทั้งผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็งหลายคนก็พลีชีพไปก่อนหน้า เรื่องเล่าดังกล่าวจบลงในลักษณะของเรื่องโศกที่สุดท้ายแล้วค่ายบางระจัน ฐานที่มั่นของชาวบ้านก็เสียแก่พม่า การจบเรื่องเล่าด้วยความโศกยิ่งเป็นการขบเน้นความสมบูรณ์แบบของวีรกรรมของชาวบ้านบางระจัน ก่อให้เกิดความสะเทือนใจแก่ผู้อ่าน ทว่าในขณะที่เดียวกันก็เป็นการปลุกเร้าให้ผู้อ่านเข้าถึงหัวใจกล้าของชาวบ้านบางระจันทุกดวง

ในด้านการสร้างตัวละครนั้น เรื่องเล่าเน้นว่าตัวละครในวีรกรรมชาวบ้านบางระจันล้วนเป็นชาวบ้านธรรมดา มีผู้นำเป็นผู้นำ 11 คนจากหลายถิ่นฐานที่อยู่เดิม มีพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านตามวิถีของคนไทยผู้นับถือศาสนาพุทธ ทุกคนรวมตัวกันด้วยหัวใจรักชาติ เรื่องเล่ายังกล่าวถึงพิธีกรรมที่พระอาจารย์ธรรมโชติ พระสงฆ์ที่ชาวบ้านนับถือว่าเป็นผู้รู้วิทยาคม ทำพิธีแจกของขลังให้ชาวบ้านติดตัวไว้เพื่อความเป็นสิริมงคล การขบเน้นความเป็นคนธรรมดาสามัญของชาวบ้านที่มีความคิดอ่าน มีความเชื่อเช่นเดียวกับชาวบ้านอื่นๆ ทั่วไป ยิ่งเป็นการขบเน้นความเป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญของตัวละคร ปลุกเร้าให้ผู้อ่านเชื่อได้ว่าตัวละครทุกตัวเป็นตัวละครที่สามารถจับต้องได้จริง และเรียกร้องให้ผู้อ่านประพาดิตนเช่นเดียวกับตัวละครบ้าง การเล่าเรื่องโดยกลวิธีการเล่าโครงเรื่องและตัวละครให้เห็นความด้อยกว่าของชาวบ้านบางระจันในทุกทาง แต่ขบเน้นให้เห็นหัวใจสู้ของชาวบ้านที่มีความเพียรพยายามอย่างไม่ย่อท้อต่อการรบจนตัวตายนั้น เป็นกลวิธีการเล่าเรื่องที่ขบเน้นความเป็นวีรบุรุษที่สมควรถือเป็นแบบอย่างของชาวบ้านเป็นที่สุด

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าในหนังสือ *พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า* นั้น นอกจากจะกล่าวสดุดีวีรกรรมของชาวบ้านบางระจันแล้ว ยังกล่าวถึงอีกเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นไล่เลี่ยกันกับเหตุการณ์วีรกรรมชาวบ้านบางระจัน คือ ในเดือน 3 ปีกะลาเช่นเดียวกัน มีการรวมตัวกันของคนไทยอีกกลุ่มหนึ่ง นำโดยกรมหมื่นเทพพิพิธ ซึ่งเป็นพี่ยาเธอในสมเด็จพระบรมราชาธิราชหรือพระเจ้าเอกทัศ กรมหมื่นเทพพิพิธเดิมถูกคุมตัวไว้ที่เมืองจันทบุรี เพราะมีความผิด พระองค์ได้ชักชวนชาวเมืองแถบชายทะเลตะวันออก ได้แก่ เมืองระยอง เมืองบางละมุง เมืองชลบุรี และเมืองปราจีนบุรีเพื่อช่วยรบแก่กรุงศรีอยุธยา มีผู้คนมากมายไปเข้าพวกด้วยเพราะพม่ายังมีได้ยกไปถึงหัวเมืองแถบนั้น แม้แต่คนในกรุงศรีอยุธยาเอง อาทิ พระยารัตนาธิเบศร์ซึ่งเป็นจตุสดมภ์กรมวังก็ยกไปเข้าร่วมกลุ่มด้วยเพราะไม่สมัครใจจะรบอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ในการรบครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง ฝ่ายพม่ามีชัยชนะสามารถตีค่ายกองทัพหน้าของกรมหมื่นเทพพิพิธได้ พม่าจึงยกทัพทั้งทัพบกทัพเรือต่อมายังฐานที่มั่นของกรมหมื่นเทพพิพิธที่เมืองปราจีนบุรี ทว่าพระองค์ทรงอพยพครอบครัวหนีไปเมืองนครราชสีมา ทำให้ชาวบ้านที่มารวมกลุ่มกันกระจัดกระจายเพราะขาดผู้นำ เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกันกับเหตุการณ์ที่บางระจันแต่กินเวลายาวนานกว่าเหตุการณ์วีรกรรมชาวบ้านบางระจัน 1 เดือน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2555: 352-353)

ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าเหตุการณ์การรวมกลุ่มกันของชาวบ้านที่มีกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นผู้นำนั้นเป็นเหตุการณ์ที่ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายเท่าวีรกรรมชาวบ้านบางระจัน เนื่องจากเหตุการณ์ดังกล่าวแม้จะมีปรากฏอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์ว่าไม่ได้รับการคัดสรรให้นำมาขบเน้นวีรกรรมของกลุ่ม เพราะเป็นเหตุการณ์ที่มีได้แสดงถึงความแข็งแกร่งเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวบ้านมากเท่าเหตุการณ์วีรกรรมชาวบ้านบางระจัน อีกทั้งตัวละครสำคัญในเรื่องเล่าก็ไม่ได้มีความเป็นวีรบุรุษที่ยิ่งใหญ่ ไม่ได้เป็นเพียงชาวบ้านธรรมดา ซ้ำยังหนีเอาตัวรอดเมื่อถึงคราวคับขันอีกด้วย การที่เรื่องการรวมกลุ่มกันของกลุ่มกรมหมื่นเทพพิพิธนี้ไม่ได้รับการนำมาบอกเล่าเพื่อขบเน้นให้แพร่หลายนั้น ยิ่งเป็นการตอกย้ำอุดมการณ์รักชาติให้ชัดเจนขึ้นว่าการกระทำแบบไดอุปนิสัยของคนแบบใดที่สมควรได้รับการเชิดชู และการกระทำแบบใด อุปนิสัยของคนแบบใดที่ไม่สมควรเอาเป็นเยี่ยงอย่าง

ดังได้กล่าวแล้วว่า การบันทึกเรื่องราวในประวัติศาสตร์นั้นผ่านการคัดสรรกลั่นกรองจากผู้มีอำนาจในการบันทึก มิใช่เป็นการบันทึกตามความเป็นจริงอย่างเที่ยงตรงทุกอย่าง การเลือกบันทึกเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งลงไป ในหน้าประวัติศาสตร์ล้วนสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ที่แฝงอยู่เบื้องหลัง อุดมการณ์รักชาติเป็นอุดมการณ์หลักที่ปรากฏในการบันทึกประวัติศาสตร์เพราะสามารถตอบสนองแนวคิดเรื่องเอกลักษณ์ของแต่ละชาติ การสร้างมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละชาติได้อย่างน่าสนใจ นอกจากการบันทึกประวัติศาสตร์เรื่องวีรกรรมชาวบ้านบางระจันในประวัติศาสตร์ไทยแล้ว ในหน้าประวัติศาสตร์ของต่างประเทศ เช่น ของฮังการี ก็มีเรื่องเล่าประวัติศาสตร์คล้ายคลึงกับเรื่องเล่าวีรกรรมชาวบ้านบางระจันของไทยเพื่อตอกย้ำอุดมการณ์ชาตินิยมด้วยการขบเน้นความสำคัญของวีรบุรุษที่เป็นชาวบ้านเช่นเดียวกัน เหตุการณ์การรบที่เรียกว่า The Siege of Eger ในปีพ.ศ. 2095 ซึ่งนำโดยผู้นำคนสำคัญ เอสตวัน โดโบ (Istvan Dobo) ที่ได้นำกองกำลังชาวบ้านจำนวนน้อยต่อสู้กับกองทัพของอาณาจักรออตโตมันอันเกรียงไกรที่เมืองเอเคอร์ (Eger) ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของฮังการี เป็นเหตุการณ์สำคัญและได้รับการคัดสรรให้นำมาตอกย้ำผ่านการจัดงานเฉลิมฉลองวีรกรรมของชาวบ้านเป็นประจำทุกปี

อุดมการณ์ชาตินิยม วรรณกรรม และวีรกรรมชาวบ้านบางระจัน

การขานรับอุดมการณ์ชาตินิยมที่แฝงอยู่ในบันทึกประวัติศาสตร์ของไทยในเหตุการณ์วีรกรรมชาวบ้านบางระจันทำให้วีรกรรมของชาวบ้านได้รับการผลิตซ้ำหลายครั้ง ครั้งสำคัญที่สุดเพราะมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรผ่านปลายปากกาของนักเขียนที่ได้รับการขนานนามว่าเป็นนักเขียนต้นแบบวรรณกรรมลูกทุ่งไทย “ไม้ เมืองเดิม” คือวรรณกรรมเรื่อง *บางระจัน* ซึ่งเขียนขึ้นในบริบทสังคมไทยพ.ศ. 2481 ซึ่งมีมิติความคิดเรื่องอุดมการณ์ความรักชาติเพิ่มขึ้นจากการให้ความสำคัญกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นชาติตามที่มีอยู่แต่เดิม ไปเป็นการให้ความสำคัญกับ “ชาตินิยมสามัญชน” ซึ่งเน้นความสำคัญของชุมชนที่มีเชื้อชาติเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ยาวนานร่วมกันและพูดภาษาเดียวกันเพิ่มขึ้น (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557: 158-159) ความเติบโตของสังคมเมืองใหม่ก่อให้เกิดการเรียกร้องความเจริญและความอยู่ดีมีสุขให้กับทุกคนในชาติ มิใช่จำกัดอยู่เพียงสำหรับคนชั้นสูงในสังคมเท่านั้น นักคิดนักเขียนในยุคนี้ อาทิ

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ กุหลาบ สายประดิษฐ์ “ศรีบูรพา” รวมทั้งไม้ เมืองเดิมจึงเน้นการให้ความสำคัญกับการสร้างตัวละครเอกที่เป็นสามัญชนมากกว่าการให้ความสำคัญกับตัวละครเอกที่เป็นคนชั้นสูง สำหรับใน *บางระจัน* นั้น ไม้ เมืองเดิม ยังเน้นการนำเสนอความสามัคคีของตัวละครสามัญชนที่ร่วมแรงร่วมใจกันปกป้องถิ่นที่อยู่ของตนอย่างเข้มแข็งอีกด้วย

บางระจัน แบ่งการเล่าเรื่องผ่านการตีความหมายจากโคลงของนวนิยายเรื่อง สามทหารเสือ (The Three Musketeers) ซึ่งเขียนโดยอเล็กซอง ดูมาร์ส์ (Alexandre Dumas) นักเขียนชาวฝรั่งเศส พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงแปลโคลงเกี่ยวกับ เกียรติศักดิ์ทหารเสือ ซึ่งถือเป็นแบบอย่างความประพฤติของทหารฝรั่งเศสไว้ในหนังสือพิมพ์ ดุสิตสมิต เมื่อปีพ.ศ. 2461 ความว่า

มโนมอบพระผู้	เสวยสวรรค
แขนมอบถวายทรงธรรม	เทิดหล้า
ดวงใจมอบเมียขวัญ	และแม่
เกียรติศักดิ์รักข้า	มอบไว้แก้ตัว

วรรณกรรม *บางระจัน* วางโครงเรื่องและสร้างแก่นเรื่องแต่ละบทตามการตีความหมายจากโคลงข้างต้นเป็น 4 บท โดยตั้งชื่อบทตามโคลงในแต่ละบาท บทแรก มโนมอบพระผู้เสวยสวรรค นั้น กล่าวถึงทัพตัวละครเอกชายที่นำพวกฟ้องสาบานต่อหน้าพระพุทธรูป ต่อหน้าหลวงพ่อกุ๊ตึง พระสงฆ์ผู้มีศักดิ์เป็นพ่อของทัพว่าเขาจะขอถวายความผิดแต่หนหลังที่ได้เคยปล้นสะดมทรัพย์และเสปียงอาหารแก่พระพุทธรเจ้า และขอตั้งสัตย์ว่าจะอาสาแผ่นดินจนตัวตายให้สมกับที่เป็นทหาร บทที่หนึ่งจบลงด้วยการที่ทัพและพวกเดินทางไปเข้าร่วมกับชาวบ้านบางระจัน บทที่สอง แขนมอบถวายทรงธรรมเทิดหล้า กล่าวถึงการศึกที่ชาวบ้านบางระจันร่วมกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวรบชนะพม่าหลายครั้งหลายหน บทนี้เน้นให้เห็นภาพโดยรวมของชาวบ้านที่สมัครสามัคคีกันเหนียวแน่น แม้แต่แพ่ง ตัวละครเอกหญิง ยังอาสาช่วยรบกับพม่าด้วยการเสียสละออกไปเป็นตัวล่อให้พม่าสนใจในความเป็นผู้หญิงสวย เพื่อให้กองทัพชาวบ้านที่ชุมนุมออกมาโจมตีจนพม่าแตกพ่ายไปโดยง่าย ส่วนทัพที่แม่จะป่วยหนักในตอนท้ายบทจนไม่สามารถออกไปรบได้ ก็มุ่งมั่นที่จะไปรบเคียงบ่าเคียงไหล่ชาวบ้านอย่างไม่ย่อท้อ และจากบทที่สองเป็นต้นไป ไม้ เมืองเดิมได้นำวีรกรรมของวีรชนตามที่บันทึกไว้ในตัวบทประวัติศาสตร์ผสมเข้ามาในการดำเนินเรื่องอีกด้วย บทที่สาม ดวงใจมอบเมียขวัญและแม่ กล่าวถึงชีวิตส่วนตัวของทัพที่แม่จะสมรักกับแพ่ง ทว่าใจของทัพก็จดจ่ออยู่กับการรบ การเล่าเรื่องย้ำให้เห็นว่าทัพแทบจะไม่มีเวลาเป็นส่วนตัวอยู่กับคนที่รักทั้งแม่ของเขาและแพ่งเลย บทนี้ยังย้ำการให้ความสำคัญกับความรักชาติของทัพเป็นสำคัญด้วยการสร้างเหตุการณ์ให้ทัพปลอบแพ่งว่าความรักในยามศึกนั้นไม่น่ากลัว トラบไตที่หึงคูรักกันมากพอไม่ว่าจะอยู่ภพใดความรักก็จะยั่งยืนตลอดไป วิสัยทหารยอมเห็นการศึกษาที่สำคัญที่สุด เพราะหากพ่ายแพ้แล้วศัตรูจะหยามทั้งคนรักและฝีมือของทหาร บทสุดท้าย เกียรติศักดิ์รักของข้ามอบไว้แก้ตัว เป็นบทสรุปสุดท้ายของการรบว่าชาวบ้านบางระจันทุกคนสู้จนตัวตายแม้จะอัปจนสิ้นไร้หนทาง ไม้ เมืองเดิมใช้คำพูดสุดท้ายของทัพปิดท้ายการเขียนได้อย่างจับใจว่า

“ขอไหว้เมืองสยาม บางระจันล้มศึกเสียค่ายแล้ว แต่ศรีอยุธยาจักค้าฟ้า ระจันเพียงทัพชาวบ้านน้อย
ก็สู้จนหมดคน แต่สยามจักอยู่ค้าฟ้า” (ไม้ เมืองเดิม, 2553: 222)

ในแง่ของการเล่าเรื่องด้วยการตั้งชื่อบทแต่ละบทตามโคลง เกียรติศักดิ์ทหารเสือ และวางโครงสร้าง
ของการดำเนินเรื่องในแต่ละบทให้สอดคล้องกับความหมายของชื่อบทนั้น เป็นการปลูกฝังและถ่ายทอด
อุดมการณ์รักชาติไปสู่ผู้อ่านวรรณกรรมอย่างชัดเจน ความหมายโดยรวมของโคลงขับเน้นเกียรติยศศักดิ์ศรี
ของทหารซึ่งมีศูนย์รวมอยู่ที่ความรักชาติเป็นสำคัญดังรายละเอียดข้างต้น คำพูดสุดท้ายของทัพยังแสดงให้เห็น
หัวใจของการเล่าเรื่องว่าตอกย้ำความสำคัญของความเป็นชาติเหนือสิ่งอื่นใด อีกทั้งยังยืนยันความกล้าหาญ
และหัวใจนักสู้ของทุกคนในชาติว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดของการเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ

สำหรับในแง่ของการสร้างตัวละคร บางระจัน แบ่งการสร้างตัวละครออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ตัวละคร
กลุ่มแรกเป็นตัวละครจากจินตนาการของไม้ เมืองเดิม ตัวละครกลุ่มนี้ประกอบไปด้วยทั้งตัวละครเอกและ
ตัวละครแวดล้อม ผู้เขียนเลือกสร้างตัวละครกลุ่มแรกนี้ให้เป็นชาวบ้านสามัญ ยิ่งไปกว่านั้น ตัวละครเอกชาย
ทัพ ยังเคยทำผิดพลาดด้วยการหนีทหารและออกปล้นสะดมชาวบ้านไทยกันเองด้วยเหตุสุดวิสัย การกำหนด
ให้ตัวละครเอกเป็นชาวบ้านที่เคยทำผิดพลาดมาก่อนยิ่งขับเน้นความเป็นสามัญที่จับต้องได้ของตัวละครยิ่งขึ้น
ทำให้ผู้อ่านเข้าใจและเทียบเคียงตัวเองกับตัวละครได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ การสร้างตัวละครเอกให้เป็นตัวละคร
ในจินตนาการยังเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านเทียบเคียงตัวเองกับตัวละครได้ง่ายกว่าการเทียบเคียงตัวเองกับ
ตัวละครที่เป็นวีรชนในประวัติศาสตร์ เนื่องจากตัวละครในจินตนาการของผู้เขียนมีความเป็นมนุษย์ที่ไม่
สมบูรณ์แบบ มีความบกพร่องในลักษณะนิสัยเช่นเดียวกับคุณลักษณะของมนุษย์จริงมากกว่าตัวละครที่เป็นวีรชน

ตัวละครกลุ่มที่สองเป็นตัวละครที่เป็นวีรชนชาวบ้านบางระจันดังที่ปรากฏในดับทประวัติศาสตร์
จำนวน 11 คน ได้แก่ นายแท่น นายโชติ นายอิน นายเมือง นายทองแก้ว นายดอกไม้ พันเรือง นายทองเหม็น
นายทองแสงใหญ่ นายจันทร์เขียว และขุนสรศักดิ์ ผู้เขียนนำตัวละครกลุ่มที่สองนี้มาผสมเข้ากับตัวละครกลุ่มแรก
อย่างลงตัว ตัวละครที่เป็นวีรชนได้รับการสร้างให้มีชีวิตจิตใจ มีเลือดเนื้อ กลมกลืนกับตัวละครกลุ่มที่ผู้เขียน
จินตนาการขึ้น และมีบทบาทต่อการดำเนินเรื่องเช่นเดียวกับตัวละครในจินตนาการ กลวิธีการผสมตัวละคร
จากจินตนาการของผู้เขียนกับตัวละครวีรชนจากดับทประวัติศาสตร์เข้าด้วยกันนั้น ยังเป็นการขับเน้นให้การ
เล่าเรื่อง *บางระจัน* ตลอดจนจนทำให้ตัวละครทุกตัวในเรื่องเล่ายังมีความสมจริง น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

อุดมการณ์ชาตินิยมที่ปรากฏในวรรณกรรม บางระจัน ส่งผลให้แก่นแกนของการเล่าเรื่องขับเน้น
ความเป็นกลุ่มก้อนของตัวละครฝ่ายไทยทุกตัวที่มีความกล้าหาญ มีความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันอย่างแน่นแฟ้น
ตัวละครทุกตัวต่อสู้เพื่อชาติแม้อับจนหนทาง เต็มใจสละชีวิตเพื่อปกป้องแผ่นดิน เอกลักษณะของเรื่องเล่า
ดังกล่าวจึงอยู่ที่ความเป็นหนึ่งเดียวกันของตัวละครฝ่ายไทยทุกตัวซึ่งมีการกระทำหลักการกระทำเดียวกัน
ได้แก่ การปกป้องชาติจนตัวตายนั่นเอง

การนำเรื่องราวที่ปรากฏในดับทประวัติศาสตร์มาเล่าในรูปของวรรณกรรม บางระจัน ทำให้เรื่องราว
ของวีรชนบางระจันแพร่หลายยิ่งขึ้นอีก เพราะเป็นการนำประวัติศาสตร์มาเล่าผสมผสานเข้ากับการใช้
จินตนาการของผู้เขียนวรรณกรรม ส่งผลให้เรื่องเล่าในวรรณกรรมมีสีสันยิ่งขึ้น กลวิธีดังกล่าวทำให้อุดมการณ์
ชาตินิยมยังได้รับการตอกย้ำแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นไปอีกในสังคมไทย

บทสรุป

การทำงานร่วมกันของการเล่าเรื่องในประวัติศาสตร์และการเล่าเรื่องในวรรณกรรมทำให้อุดมการณ์ทำงานได้อย่างราบรื่น ชัดเจน และทรงประสิทธิภาพมากขึ้น วีรกรรมชาวบ้านบางระจันซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์ไทยก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สองขับเน้นความกล้าหาญ ความสามัคคี และความรักชาติของชาวบ้านบางระจันได้รับการนำมาเล่าทั้งในตัวบททางประวัติศาสตร์และในรูปแบบของวรรณกรรมเพื่อต่อยุทธุดมการณ์ชาตินิยมซึ่งเป็นอุดมการณ์สำคัญที่หลอมรวมน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชาติ ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกัน รักและหวงแหนแผ่นดินถิ่นเกิด เห็นความสำคัญของชาติยิ่งกว่าชีวิตของตน ในบริบทของสังคมไทยนั้น อุดมการณ์รักชาติเป็นกรอบความคิดที่ได้รับการปลูกฝังและบ่มเพาะจากสถาบันหลักของชาติ ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งส่งผ่านกรอบความคิดดังกล่าวไปสู่ชนชั้นสูงซึ่งเป็นผู้นำสังคมในด้านต่างๆ ทำให้อุดมการณ์รักชาติแผ่ตัวอย่างแน่นแฟ้นในสังคมไทย การที่อุดมการณ์รักชาติมีจุดเริ่มมาจากชนชั้นผู้นำในสังคมนี้เอง ยิ่งทำให้เห็นอำนาจของชนชั้นสูงที่มีอิทธิพลเหนือสามัญชนอย่างชัดเจน จนกลายเป็นปัญหา เป็นความขัดแย้งประการหนึ่งของสังคมไทยดังที่ปรากฏให้เห็นอยู่เนืองๆ

แม้วีรกรรมของชาวบ้านบางระจันจะเป็นข้อถกเถียงที่ยังไม่มีบทสรุปในวงวิชาการว่าเรื่องเล่าดังกล่าวเป็นเรื่องจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงเรื่องจากจินตนาการทั้งหมด การผลิตซ้ำวีรกรรมชาวบ้านบางระจันผ่านสื่อสมัยใหม่ต่างๆ ในปัจจุบันทั้งการพิมพ์ซ้ำวรรณกรรม การเขียนเล่าเรื่องด้วยรูปแบบหนังสือภาพ หนังสือการ์ตูนสำหรับเด็ก การสร้างเรื่องราววีรกรรมของชาวบ้านผ่านสื่อโทรทัศน์ สื่อภาพยนตร์ และเพลง รวมทั้งการพิมพ์ในหนังสือแบบเรียนชั้นประถมศึกษาเกี่ยวกับบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย ก็ทำให้เรื่องราววีรกรรมชาวบ้านบางระจันและอุดมการณ์รักชาติยังคงมีชีวิตโลดแล่นอยู่ในสังคมไทยตราบนานเท่านาน

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- คริส เบเคอร์และผาสุก พงษ์ไพจิตร. 2557. ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์มติชน.
- ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. 2555. พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์มติชน.
- เทพมนตรี ลิมปพยอม. 2554. ย้อนรอยประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร. Sanamya Publishing.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2545. กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์มติชน.
- ไม้ เมืองเดิม. 2553. บางระจัน. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์แสงดาว.
- สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ. 2552. ขาดินนิยมในแบบเรียนไทย. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์มติชน.
- อนันต์ อมรรตัย บรรณาธิการ. 2544. คำให้การชาวกรุงเก่า. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์จดหมายเหตุ.

หนังสือภาษาอังกฤษ

- Barker, Chris. 2003. Cultural Studies: Theory and Practice. Second Edition. SAGE Publications.
- Cobley, Paul. 2001. Narrative. London and New York. Routledge,
- Cohan, Steven, Shires, M. Linda. 1997. Telling Stories: A Theoretical Analysis of Narrative Fiction. London and New York. Routledge,
- Cohen, Robert. 2008. Theatre. Eight Edition. New York. McGraw-Hill.
- Counsell, Colin, Wolf, Laurie. 2006. Performance Analysis: An Introductory Coursebook. New York. Routledge.
- Culler, Jonathan. 2000. Literary Theory: A Very Short Introduction. New York. Oxford University Press Inc.
- During, Simon. 2005. Cultural Studies: A Critical Introduction. New York. Routledge.
- Edgar, Andrew, Sedgwick, Peter. 2004. Cultural Theory: The Key Thinkers. London and New York.
- Frow, John. 2006. Genre. London and New York. Routledge.
- Herman, David. 2007. The Cambridge Companion to Narrative. UK. Cambridge University Press.

บทความ

- ฉลองรัฐ เอมมาลย์ชลมาค. เรื่องเล่า (Narrative) และศาสตร์แห่งการเล่าเรื่อง (Narratology). ใน นิเทศศาสตร์ปริทัศน์ วารสารวิชาการ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต. ปีที่ 9, ฉบับที่ 1, กรกฎาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2548.